

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ELM VƏ TƏHSİL NAZİRLİYİ

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT NEFT VƏ SƏNAYE UNİVERSİTETİ

PUBLİK HÜQUQİ ŞƏXSİ

QAZ NEFT MƏDƏN FAKÜLTƏSİ

NEFTİN, QAZIN NƏQLİ VƏ SAXLANMASI KAFEDRASİ

BURAXILIŞ İŞİ

MÜƏSSİSƏLƏRDƏ LOGİSTİK FƏALİYYƏTİN TƏŞKİLİ

Tələbə: Məmmədova B.Ə.

_____

Rəhbər: t.e.n., dosent Mustafayev V.T.

_____

Kafedra müdiri: k.e.d., professor Qurbanov H.R.

_____

Buraxılış işi Antiplagiat sistemi tərəfindən yoxlanılmışdır.

BAKİ-2024

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT NEFT VƏ SƏNAYE UNIVERSİTETİ
PUBLİK HÜQUQİ ŞƏXSİ

Fakültə: **Qaz neft mədəni**

İxtisas: **050621 – “Logistika və nəqliyyat texnologiyaları mühəndisliyi”**

Kafedra: **Neftin, qazın nəqli və saxlanması**

Tələbə: **Məmmədova Büllurə Əlyar**

Qrup: **265.20**

BURAXILIŞ İŞİ ÜZRƏ TAPŞIRIQ

- 1. Buraxılış işinin mövzusu:** Müəssisələrdə logistik fəaliyyətin təşkili
- 2. Buraxılış işi üzrə ilkin verilənlər:** Müəssisənin logistik fəaliyyətinin təşkili, Logistik fəaliyyətin strategiyasının araşdırılması, ASE Logistic Group şirkətində logistik fəaliyyətin səmərəli yollarının araşdırılması
- 3. Buraxılış işinin yerinə yetirilməsi planı:** Logistik fəaliyyətin əsas parametrləri; Müəssisələrdə logistik informasiya texnologiyaları və sistemlər;
- 4. Qrafiki materialların sayı və məzmunu:** Buraxılış işi üzrə təqdimatın hazırlanması; mövzunun əsaslandırılması; fəsillərin xülasəsi, nəticələrin təqdim edilməsi
- 5. Buraxılış işinin hazırlanıb ilkin müdafiəyə təqdim edilmə vaxtı:** _____
- 6. Tapşırığın verilmə vaxtı:** _____

Tapşırığı qəbul etdim:		Məmmədova B.Ə.
	(imza)	
Buraxılış işinin rəhbəri:		t.e.n., dosent Mustafayev V.T,
	(imza)	
Kafedra müdiri:		k.e.d., professor Qurbanov H.R.
	(imza)	

XÜLASƏ

Verilmiş “ Müəssisələrdə logistik fəaliyyətin təşkili” adlı buraxılış işi 3 fəsil, titul vərəqi, xülasə, abstract, mündəricat, giriş, nəticə və ədəbiyyat siyahısı olmaqla səhifədən ibarətdir.

I fəslində müəssisənin logistik fəaliyyətinin təşkili, logistik fəaliyyətin strategiyasının araşdırılması haqqında əsas məlumatlar verilmişdir.

II fəsildə məhsulun etikətlənməsi və barkodlanması, logistika sistemində informasiya xidmətlərinin təşkili ilə bağlı nümunələr araşdırılmışdır.

III fəsil olan, hesabat hissəsində ASE Logistic Group şirkətində logistik fəaliyyətin təşkili və ASE Logistic Group şirkətində logistik fəaliyyətin səmərəli yollarının araşdırılmasının hərəkət prosesinin hesabatı verilmişdir.

Yekunda isə istifadə olunan ədəbiyyat siyahısı qeyd olunmuşdur.

РЕФЕРАТ

Опубликованная работа под названием «Организация логистической деятельности на предприятии» состоит из 3 глав, титульного листа, аннотации, аннотации, оглавления, введения, заключения и библиографии.

В I главе работы Дана основная информация об организации логистической деятельности предприятия, изучена стратегия логистической деятельности.

В главе II представлена рассмотрены примеры, связанные с маркировкой и штрих-кодированием продукции, организацией информационного обслуживания в системе логистики.

В главе III, В части отчета представлена организация логистической деятельности в компании ASE Logistic Group и процесс исследования эффективных способов логистической деятельности в компании ASE Logistic Group.

В конце приводится список использованной литературы.

ABSTRACT

The published work entitled " Organization of logistics activities in enterprises " consists of 3 chapters, title page, summary, abstract, table of contents, introduction, conclusion and bibliography.

Chapter I of the work basic information about the organization of the logistics activities of the enterprise, the study of the strategy of the logistics activities is provided.

Chapter II provides examples related to product labeling and barcoding, organization of information services in the logistics system were examined.

In chapter III, the report part, The organization of logistics activity in ASE Logistic Group company and the process of investigation of effective ways of logistics activity in ASE Logistic Group company are given a report.

In the end, the list of used literature is mentioned.

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ	7
FƏSİL I: LOGİSTİK FƏALİYYƏTİN ƏSAS PARAMETRLƏRİ	9
1.1. Müəssisənin logistik fəaliyyətinin təşkili	9
1.2 Logistik fəaliyyətin strategiyasının araşdırılması	13
1.3. Müəssisənin logistik fəaliyyətinin təhlili	17
FƏSİL II: MÜƏSSİSƏLƏRDƏ LOGİSTİK İNFORMASIYA TEKNOLOGİYALARI VƏ SİSTEMLƏR	22
2.1. İnformasiya texnologiyası	22
2.2. Məhsulun etikətlənməsi və barkodlanması.....	24
2.3. Logistika sistemində informasiya xidmətlərinin təşkili	29
FƏSİL III: ASE LOGİSTİC GROUP ŞİRKƏTİNDƏ LOGİSTİK FƏALİYYƏTİN ARAŞDIRILMASI.....	34
3.1. ASE Logistic Group şirkətində logistik fəaliyyətin təşkili.....	38
3.2. ASE Logistic Group şirkətində logistik fəaliyyətin səmərəli yollarının araşdırılması.....	38
NƏTİCƏ	46
İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI	47

GİRİŞ

Qərbi Avropa və ABŞ-da "logistika" termini keçən əsrin 70-ci illərindən maddi, informasiya və maliyyə axınları daxil olmaqla axın proseslərinin idarə olunması nəzəriyyəsi mənasında istifadə edilmişdir. Logistika cəmiyyətin istehsal, təsərrüfat və təsərrüfat fəaliyyətində nisbətən yeni bir istiqamət olduğundan, onun həm Rusiyada, həm də xaricdə terminologiyası hələ başlanğıc mərhələsindədir. Yunan mənşəli "logistika" anlayışı Qədim Yunanıstanda düşünmə sənəti, Roma İmperiyasında - qida paylama qaydaları, Bizansda ordunu təmin etmək və onun hərəkətini idarə etmək sənəti kimi müəyyən edilmişdir. Müasir logistika məhsulların bölüşdürülməsi prosesini təmin edən istehsal, iqtisadi, təşkilati, hüquqi, iqtisadi aspektləri və bir sıra müxtəlif funksiyaları əhatə edir və eyni zamanda maddi-texniki ehtiyatların hərəkətinin idarə edilməsinin müxtəlif səviyyələrində qurulmuş və fəaliyyət göstərən bir mexanizmdir. Logistika bu gün iqtisadiyyatın bütün sahələrində geniş yayılmışdır. Müəssisə və təşkilatların fəaliyyətini təmin etmək üçün nəzərdə tutulmuş şəbəkənin normal işləməsi üçün şərait yaradır. Təsərrüfat fəaliyyəti kimi logistikada əldə edilən məhsuldarlığın artması biznesin istənilən digər sahələrində istifadə oluna bilən səmərələşdirmə və optimallaşdırma mənbələri yaradır. Beləliklə, logistika iqtisadiyyatın inkişafına müsbət təsir göstərən amildir.

Logistika prinsipləri çevik istehsal sistemlərini layihələndirilməsində, müxtəlif nəqliyyat növlərini birləşdirən anbar yüklərinin (anbar əməliyyatlarına məruz qalan malların ümumi kütləsi və yük daşımalarının rəşional sistemlərinin təşkilində istifadə olunur: dəmir yolu, avtomobil, su. və hava. Logistikanın funksional sahələrinə müxtəlif vəzifələr daxildir ki, bunlar arasında aşağıdakıları ayırd etmək olar: məhsulun vaxtında çatdırılması ilə bağlı istehlakçıya kommunal xidmətin göstərilməsi; müəssisə və təşkilatların maddi-texniki məhsullara tələbatının proqnozlaşdırılması; müxtəlif növ nəqliyyat vasitələri ilə daşınmaya tələbatın proqnozlaşdırılması; xammal, əsas və köməkçi materialların, yarımfabrikatların və komponentlərin ehtiyatlarının vəziyyətinə

operativ və analitik nəzarət, idarəetmənin müxtəlif səviyyələrində logistik zəncirlərin təşkili zamanı optimal ehtiyacların müəyyən edilməsi.

Logistika menecmentinin müəyyən bir məqsədi var ki, bu da tərifdə əks olunur. Bu nəzarət nəticəsində obyektiv qanunauyğunluqların həcmi və dərinliyi artır, spontan tənzimləyicilərin həcmi isə azalır. Logistika idarəetməsinin xarakterik funksiyaları planlaşdırma və proqnozlaşdırma, uçot, təhlil, tənzimləmədir.

FƏSİL I. LOGİSTİK FƏALİYYƏTİN ƏSAS PARAMETRLƏRİ

1.1. Müəssisənin logistik fəaliyyətinin təşkili

Logistikanın inkişaf səviyyələri Logistika müəssisənin fəaliyyətinin bütün sferasını və spektrini əhatə edir, lakin istehsalın inkişafının bütün mərhələlərində müxtəlif fəaliyyətlər, metodlar və vasitələr kompleksinin köməyi ilə xərcləri azaltmağa və müəyyən bir məhsul istehsal etməyə çalışır. kəmiyyət və keyfiyyətlə vaxtında və müəyyən edilmiş yerdə. Müəssisənin fəaliyyətinin bütün sahələrinə nüfuz edən logistika, materialların, yarımfabrikatların və hazır məhsulların planlaşdırılması, həyata keçirilməsi, maya dəyərinə nəzarət, daşınması və saxlanması prosesini, habelə malların çatdırılma yerindən tədarükü haqqında məlumatları əhatə edir. istehsalı istehlak yerinə.İstehsalın logistika prinsiplərinə uyğun təşkilinə keçən bir çox müəssisə bütün istehsal tsiklini daha rəşional təşkil etməyə başladı. Bu konsepsiya sayəsində maddi resursların alınması üçün kreditlərdən daha səmərəli istifadə etmək, xammal və materialları daha rəşional almaq, tədarükçüləri seçmək, istehsal prosesini təşkil etmək, hazır məhsulun bölüşdürülməsi prosesini daha rəşional şəkildə həyata keçirməyə başladı. habelə istehsalın təşkilinin bütün mərhələlərini müşayiət edən əlaqəli informasiya prosesləri. Bütün bu şərtlərə əməl olunması sayəsində istehsalın logistika prinsipləri əsasında təşkil sistemiə keçən müəssisələr şirkətin rəqabət qabiliyyətini sabit şəkildə təmin edirlər. Bu, xammal, material və mallar üçün yeni bazarların vaxtında fəth edilməsidir. Buraya məhsulların rahat çatdırılması, onların qablaşdırılması, zəruri hallarda məhsulların istifadəsi üzrə təlimatlar və zəmanətin verilməsi daxildir. Bazar şəraitinin sürətli dəyişməsi ilə əlaqədar olaraq, logistik təşkilata keçmiş müəssisələr sistemin ətraf mühit şəraitinə uyğunlaşdırılmasında üstünlüyə malikdirlər. Logistika sisteminin mərkəzi halqalarından birini istehsal logistikası adlandırmaq olar. Axı istehsal sayəsində xammal və materialların alınması, sonra isə hazır məhsulların paylanması həyata keçirilir.İstehsal proseslərinin maddi-texniki təminatının mahiyyəti istehsal mərhələsində material axınlarının hərəkətinin

rasionalaşdırılmasından ibarətdir. Diqqətin əsas obyektı istehsal mərhələsində material axınının hərəkətinin optimallaşdırılması olaraq qalır.

İlkin xammal mənbəyindən son istehlakçıya gedən yolda material axını bir sıra istehsal əlaqələrindən keçir. Riyaziyyat menecmenti bu mərhələdə real axınının özünəməxsus xüsusiyyətləri var və istehsal logistikası adlanır. İstehsal logistikası maddi istehsal sferasında baş verən prosesləri, yəni. maddi nemətlərin istehsalı və maddi xidmətlərin istehsalı (əvvəllər yaradılmış məhsulların maya dəyərini artıran iş).İstehsal prosesi müəyyən keyfiyyətdə, çeşiddə və vaxtında məhsul istehsal etməyə yönəlmiş əmək və təbii proseslər məcmusudur.Bütün istehsal prosesləri əsas və köməkçi bölünür. İstehsal logistikasının vəzifələri maddi nemətlər yaradan və ya saxlama, qablaşdırma, asma, yığma və s. kimi maddi xidmətlər göstərən müəssisələr daxilində material axınlarının idarə edilməsinə aiddir.İstehsal logistikasının əsas vəzifəsi tələb olunan keyfiyyətdə məhsulların vaxtında istehsalını təmin etmək və əmək obyektlərinin fasiləsiz hərəkətini və iş yerlərinin fasiləsiz məşğulluğunu təmin etməkdir.Logistikanın obyektı axın və maddi proseslərdir (material axını, material xidmətləri).[2, səh 151]

İstehsal logistikasında öyrənilən obyektlərin xarakterik xüsusiyyəti onların ərazi kompaktlığıdır. Ədəbiyyatda onları bəzən “ada logistika obyektləri” adlandırırlar.

İstehsal logistikası tərəfindən nəzərdən keçirilən logistika sistemlərinə istehsaldaxili logistika sistemləri (ILS) deyilir. Bunlara sənaye müəssisələri, anbar obyektləri olan topdansaş müəssisələri, qovşaq yük stansiyası, qovşaq dəniz limanı və s.

Makro səviyyədə VLAN-lar makroloji sistemlərin elementləri kimi çıxış edir. Onlar bu sistemlərin iş ritmini təyin edirlər və maddi axınların mənbəyidirlər. Makroloji sistemlərin ətraf mühitdəki dəyişikliklərə uyğunlaşma qabiliyyəti əsasən onların tərkib hissəsi olan VLS-nin çıxış material axınının keyfiyyət və kəmiyyət tərkibini tez dəyişmək qabiliyyəti ilə müəyyən edilir, yəni məhsulların çeşidi və miqdarı.

VLS-nin yüksək keyfiyyətli çevikliyinə universal xidmət personalının mövcudluğu və çevik istehsal vasitəsilə nail olmaq olar.

Mikro səviyyədə VLAN-lar bir-biri ilə əlaqədə olan, müəyyən bütövlük və birlik təşkil edən bir sıra alt sistemləri təmsil edir. Bu alt sistemlər - satınalma, anbarlar, inventar, xidmət istehsalı, nəqliyyat, informasiya, satış və kadrlar sistemə material axınının daxil olmasını, onun daxilində keçidini və sistemdən çıxmasını təmin edir. Logistika konsepsiyasına uyğun olaraq, VLS-nin qurulması müəssisə daxilində təchizat, istehsal və satış əlaqələrinin plan və hərəkətlərinin daimi əlaqələndirilməsi və qarşılıqlı tənzimlənməsi imkanlarını təmin etməlidir.

İstehsalın təşkilinin logistika konsepsiyası aşağıdakı əsas müddəaları ehtiva edir:

- artıq ehtiyatların rədd edilməsi,
- köməkçi və tamamlamaq üçün həddindən artıq vaxt almaqdan imtina
- avadanlığın fasilələrinin aradan qaldırılması,
- qüsurların məcburi aradan qaldırılması,
- irrasional zavoddaxili daşımanın aradan qaldırılması, tədarükçülərin qarşı tərəfdən xeyirxah tərəfə çevrilməsi

Logistika təşkilatı, müəssisəni alıcının bazarına yönəltməklə, rəqabət mühitində xərcləri azaltmağa imkan verir, yəni avadanlığın maksimum istifadəsinə və məhsulun böyük partiyasının istehsalına üstünlük verilir.

İstehsal logistikasının ayrıca funksional altsistem kimi nəzərdən keçirilməsinin aktuallığı ondan ibarətdir ki, son illərdə kütləvi və irimiqyaslı istehsalın həcmi azaldılması tendensiyası müşahidə olunur. Universal avadanlıqların və çevik, yenidən konfigurasiya edilə bilən istehsal sistemlərinin istifadəsi genişlənir. İstehsalçılar kiçik partiyaların və hətta tək-tək hissələrin istehsalı üçün getdikcə daha çox sifarişlər alırlar. Eyni zamanda, alıcılar öz ehtiyaclarını ən qısa müddətdə (günlər, saatlar) yüksək

zəmanətlə təmin etmək üçün getdikcə daha çox tələb edirlər. İstehsal logistikasının aktuallığının digər tərəfi kompleks məhsulların istehsalı üzrə kooperasiya çərçivəsində istehsalın təşkilidir. İstehsalat, şirkətdə mərkəzi yer tutan logistikanın əsas sahələrindən biridir. Material ehtiyatları anbarından hazır məhsul anbarına gedən yolda material və informasiya axınlarının idarə edilməsi istehsal logistikası adlanır.

“İstehsal” sözü müxtəlif semantik keyfiyyətlərdə işlənir, məsələn: 1) maddi sərvətlərin yaradılmasının ictimai prosesi; 2) müstəqil təşkilat; 3) iri təşkilatın və ya səhmdar cəmiyyətin tərkibində istehsalat bölməsi; 4) müəssisədə əsas, köməkçi və xidmət proseslərini özündə birləşdirən istehsal prosesi.

Birinci halda, istehsal müxtəlif sosial-iqtisadi formasıyları xarakterizə etmək üçün istifadə olunan müstəqil iqtisadi kateqoriya kimi çıxış edir, ikinci, üçüncü və dördüncü hallarda "istehsal" anlayışı ümumiyyətlə bütövlükdə və ya qismən təşkilat səviyyəsində tətbiq olunur; insanların müəyyən istehsal münasibətlərində olduğu və əmək alətlərindən və əşyalarından istifadə edərək cəmiyyət üçün zəruri olan istehsal və şəxsi istehlak məhsullarını yaratdıqları istehsal sistemi ilə eyniləşdirilir. İkinci və üçüncü hallarda təşkilatda əsas diqqət idarəetmə subyektinə verilir və təşkilata struktur yanaşma həyata keçirilir. İdarəetmə, dördüncü halda isə təşkilatı nəzərdən keçirərkən əsas diqqət istehsal prosesinin və ya biznes proseslərinin bütün elementlərinə və hissələrinə proses yanaşmasına verilir. Sonuncu halda, logistika axın proseslərinin rasionallaşdırılmasına yönəldilir və istehsal prosesi rasionallaşdırma obyektini kimi çıxış edir. Bununla əlaqədar olaraq, istehsal logistikası istehsal sistemlərinin (məsələn, iş yeri, sahə, emalatxana, istehsalat üçün emalatxanalar dəsti kimi) inkişaf proseslərinin idarə edilməsinin sistemli rasionallaşdırılması haqqında elm (nəzəriyyə, metodologiya) kimi müəyyən edilə bilər. İstehsal sistemlərində axınların sinxronlaşdırılması, optimallaşdırılması və integrasiyası yolu ilə onların təşkilini (səmərəliliyini) yaxşılaşdırmaq məqsədilə konkret məhsulların istehsalı və ya konkret xidmətlərin göstərilməsi, təşkilat). Bu, təşkilatın rəqabət qabiliyyətini artırmaq üçün istifadə edilən, korporativ əməkdaşlığın qarşılıqlı faydalı kompromislərinə çevrilən sistem daxili və sistemlərarası ziddiyyətləri müəyyən etmək

və aradan qaldırmaq yolu ilə təşkilati idarəetmə proseslərinin rasionallaşdırılması elmidir.[3, səh 85]

Təşkilati baxımdan logistika sisteminin istehsal axını proseslərinin idarə edilməsini özündə birləşdirən hissəsi mövcud logistika sisteminin ümumi strukturunda integrasiya olunmuş elementlər toplusunu təşkil edən istehsal logistikası alt sistemini təşkil edir.

İstehsal logistikası alt sistemləri material axınlarını yaradır və digər alt sistemlərin işinin ritmini təyin edir. Onlar ekoloji dəyişikliklərə uyğunlaşmaq üçün logistika sistemlərinin potensialını müəyyən edirlər. Bundan əlavə, istehsal logistikası alt sistemləri mövcud hədəf parametrlərinə uyğun olaraq bitişik alt sistemlərin özünü tənzimləmə qabiliyyətini müəyyənləşdirir. İstehsal logistikası alt sistemlərinin çevikliyi istehsalın çevikliyi və xidmət personalının peşəkarlığı ilə təmin edilir. Əsas istehsalın maddi-texniki təchizat alt sistemlərinin fəaliyyəti logistika sisteminin bütün bölmələrinin istehsal proqramlarının, planlarının və qarşılıqlı əlaqələrinin daimi əlaqələndirilməsi və qarşılıqlı tənzimlənməsi imkanlarını təmin etməlidir.

İstehsal prosesinin digər istehsal-təsərrüfat fəaliyyət növlərinə münasibətdə xüsusi vəziyyəti material axınının üç maddi formada ifadə olunduğu yeganə sahə kimi istehsal logistikasının xüsusiyyətlərini müəyyən edir. Alt sistemə daxil olma mərhələsində - xammal, materiallar, komponentlər şəklində, istehsal logistikası altsistemindən paylayıcı logistika altsisteminə çıxma mərhələsində - hazır məhsul şəklində. İstehsal prosesinin özü zamanı və yarımfabrikat şəklində olur. Bəzi hallarda material axınının formalarının dəyişməsi qısa müddət ərzində iki və ya üç istehsal əməliyyatında baş verir.

1.2. Logistik fəaliyyətin strategiyasının araşdırılması

İstehsaldaxili logistika sistemləri daxilində material axınının idarə edilməsi müxtəlif yollarla həyata keçirilə bilər, bunlardan iki əsası fərqləndirilir: bir-birindən əsaslı şəkildə fərqli olan itələmə və çəkmə. Birinci seçim "push sistemi" adlanır və istehsal sahəsinə gələn əmək obyektlərinin əvvəlki texnologiyadan birbaşa bu sayıt tərəfindən

sifariş edilmədiyi bir istehsal təşkilatı sistemidir. Mərkəzi istehsal idarəetmə sistemindən ötürmə zolağının aldığı əmrə əsasən material axını alıcıya "itələyir".

Push axını idarəetmə modelləri istehsalın təşkilinin ənənəvi üsulları üçün xarakterikdir. İstehsalın logistik təşkili üçün onlardan istifadə etmək imkanı kompüter texnologiyasının kütləvi yayılması ilə əlaqədar ortaya çıxdı. İlk inkişafı 60-cı illərə təsadüf edən bu sistemlərdir. XX əsr, real vaxt rejimində daimi dəyişiklikləri nəzərə alaraq, müəssisənin bütün bölmələrinin, təchizat, istehsal və satışın planlarını və hərəkətlərini əlaqələndirməyə və tez bir zamanda tənzimləməyə imkan verdi. Bu sistemlərin tətbiqinin nəticələri obrazlı şəkildə bir ifadə ilə xarakterizə olunur. İndi biz bir neçə saat ərzində tamamlamaq üçün həftələr aparan bir istehsal planı hazırlaya bilərik.

İstehsalda logistik proseslərin təşkili üçün ikinci variant material axınının idarə edilməsinin əsaslı şəkildə fərqli metoduna əsaslanır. Bu "çəkmə sistemi" adlanır və bir təşkilat sistemidir. Ehtiyat hissələrinin və yarımfabrikatların əvvəlkindən sonrakı texnoloji əməliyyata ehtiyac olduqda verildiyi istehsaldır.

Burada mərkəzi idarəetmə sistemi müəssisənin müxtəlif bölmələri arasında material axınlarının mübadiləsinə mane olmur və onların qarşısına cari istehsal tapşırıqları qoymur. Fərdi texnoloji əlaqənin istehsal proqramı sonrakı keçidin sifariş ölçüsü ilə müəyyən edilir. Mərkəzi idarəetmə sistemi yalnız istehsal texnoloji zəncirinin son halqası qarşısında vəzifə qoyur.

Tutaq ki, bir şirkət 10 ədəd istehsal üçün sifariş alır.. İdarəetmə sistemi bu sifarişi yığma sexinə ötürür. Sifarişi yerinə yetirmək üçün yığım sexi 1 nömrəli sexdən 10 hissə tələb edir. 1 nömrəli sex öz ehtiyatından 10 hissə köçürərək, ehtiyatı artırmaq üçün 2 nömrəli sexdən on blank sifariş edir. Öz növbəsində 2 nömrəli sex 10 blank ötürərək, xammal anbarından ötürülən kəmiyyətin hazırlanması, həmçinin ehtiyatın bərpası məqsədilə material sifariş edir. Beləliklə, material axını hər bir sonrakı keçid tərəfindən "çıxarılır". Üstəlik, ayrıca bir emalatxananın işçiləri mərkəzi idarəetmə sisteminin edə biləcəyindən daha optimal sifarişin ölçüsünü müəyyən edən daha spesifik amilləri nəzərə ala bilirlər.

Dünyada ən məşhur olanlardan biri “resursların planlaşdırılması” anlayışdır (tələblər/resursların planlaşdırılması, RP). Asılı tələblə, material tələblərinin planlaşdırılması və ya MRP mümkün olur. Bu yanaşmanın mahiyyəti hər bir məhsulun əsas qrafikdən tələb olunan həcmdə istehsalı üçün zəruri olan bütün növ materiallara, xammallara, komponentlərə, hissələrə tələblərin hesablanması və müvafiq satınalma sifarişlərinin təqdim edilməsindən ibarətdir.

MRP sistemlər “push tipli” logistika sistemlərinə aiddir. (MRP I / MRP II (Materiallar / istehsal tələbləri / resurs planlaması - “material tələblərinin planlaşdırılması / istehsal resurslarının planlaşdırılması sistemləri”). MRP sistemlərinin tətbiqi yalnız yüksək sürətli kompüterlərin meydana gəlməsi sayəsində mümkün olmuşdur. MRP sistemlərinin əsas məqsədləri aşağıdakılardır: məhsulların istehsalını və istehlakçılara çatdırılmasını planlaşdırarkən xammala, materiala və məhsula olan tələbatın ödənilməsi; xammal (material) ehtiyatlarının aşağı səviyyədə saxlanması, xərcləri minimuma endirmək üçün istehsal əməliyyatlarının, çatdırılma cədvəllərinin, satınalma əməliyyatlarının planlaşdırılması.

MRP sistemi I Bu sistem öz işinə bazarın müəyyən dövrlərdə tələb etdiyi xammalın tələb olunan miqdarını müəyyən etməklə, tələbin proqnoz hesablamalarına diqqət yetirməklə başlayır. Bundan sonra sistem istehsal proqramını yerinə yetirmək üçün lazım olan xammalın (materialın) miqdarını hesablayır. Bu məqsədlə kompüter məlumat bazasında məhsulların istehsalı üçün zəruri olan xammalın, materialların nomenklaturasına və əsas xassələrinə aid məlumatlar, istehsal şöbələrinin xammal və material ehtiyatlarının vaxtında verilməsi üçün məntəqələr sistemi və s. Beləliklə, məlumat bazası anbarda xammal və material ehtiyatlarının mövcudluğu və ölçüləri barədə sistemə və müvafiq idarəetmə işçilərinə məlumat verir, həmçinin. kritik ölçüyə yaxınlığı və onların doldurulması lazım olduğu vaxt kimi. Məlumat bazasında tədarükçülər və xammalın tədarükü üçün parametrlər haqqında məlumatlar da var.

MRP I sisteminin çatışmazlıqları: MRP I-dən istifadə əhəmiyyətli miqdarda hesablamaların aparılmasını, böyük həcmdə ilkin məlumatların ilkin işlənməsini tələb

edir, sifarişlərin emalı və daşınması xərcləri artır, eyni zamanda müəssisələr inventar səviyyələrini azaltmağa və ya daha yüksək tezlikli kiçik həcmdə mal istehsalına (partiya istehsalı) keçməyə çalışırlar və tələbin qısamüddətli dəyişmələrinə həssaslıq azdır. MRP II sistemi. Bu sistem MRP I sisteminin çatışmazlıqları ilə mübarizənin aradan qaldırılması nəticəsində meydana çıxdı. Müəssisədə logistika sistemi yaradılarkən “tələblər/resursların planlaşdırılması” (RP – Requirements/resource planning – “tələblər və resurs planlaması”) anlayışı əsas götürülə bilər.

Dünyada ən geniş yayılmış anlayış tam zamanında (JIT) anlayışıdır. İstehsalda (əməliyyatların idarə edilməsində), təchizatda və paylamada logistika sisteminin qurulması üçün müasir konsepsiya, maddi ehtiyatların və hazır məhsulların logistika sisteminin hissələrinin ehtiyac duyduğu vaxta qədər lazımi miqdarda çatdırılması proseslərinin sinxronlaşdırılmasına əsaslanaraq ehtiyatların yaradılması ilə bağlı xərcləri minimuma endirməkdir.

Onun görünüşü 50-ci illərin sonlarına, Yaponiya şirkəti Toyota Motors, sonra isə digər Yaponiya avtomobil şirkətləri KANBAN logistika sistemini fəal şəkildə tətbiq etməyə başladığı vaxta təsadüf edir. Bu konsepsiyanın adını bir az sonra amerikalılar verdilər, onlar da avtomobil sənayesində bu yanaşmadan istifadə etməyə çalışdılar.

JIT konsepsiyasının orijinal şüarı avtomobillərin və onların əsas komponentlərinin yığılması istehsal prosesində materialların, komponentlərin və yarımfabrikatların ehtiyatlarının potensial aradan qaldırılması idi. İlkən açıqlama belə idi: əgər istehsal qrafiki verilərsə (hələlik tələb və ya sifarişlərdən mücərrəd) o zaman material axınlarının hərəkətini elə təşkil etmək olar ki, bütün materiallar, komponentlər və yarımfabrikatlar gələcəkvə llazımi miqdarda, lazımi yerə (konveyerdə yığılma yerində) və hazır məhsulun istehsalı və ya yığılması üçün dəqiq vaxtında. Belə bir bəyanatla şirkətin vəsaitlərini simvolizə edən təhlükəsizlik ehtiyatları lazımsız oldu.

Gördüyümüz kimi, tam vaxtında konsepsiyası tədarük və istehsal kimi logistik funksiyaların sinxronlaşdırılmasına əsaslanmış və sonralar hazır məhsulun satış sistemlərində uğurla tətbiq edilmişdir.[9, səh 121]

Vaxtında konsepsiya prinsipindən istifadə edən logistika sistemləri, maddi ehtiyatların və ya hazır məhsulların ehtiyatlarının doldurulması üçün sifarişlərin logistika sisteminin müəyyən əlaqələrində kritik səviyyəyə çatdığı zaman verildiyi çəkmə sistemləridir. Bu vəziyyətdə, ehtiyatlar material ehtiyatlarının tədarükçülərindən və ya şirkətin paylama sistemində paylama kanalları vasitəsilə "çəkilir". Aşağıdakı elementlər tam vaxtında konsepsiyasında mühüm rol oynayır:

- xammal, material, komponentlərin sonrakı hərəkətini müəyyən edən tələb Ömtəə, yarımfabrikatlar və hazır məhsullar;
  - əsas material ehtiyatlarının əsas təchizatçılarının əsas yaxınlığında cəmləşməsi hazır məhsulun istehsalı və ya yığılması prosesini həyata keçirən şirkət;
  - təchizatçıların etibarlılığı, çünki hər hansı təchizat çatışmazlığı poza bilər istehsal qrafiki (təchizatçıların etibarlılığının nə qədər vacib olduğunu göstərir ki, Amerika və Avropa istehsalçıları yaponlardan yalnız 10-15 il sonra, əsasən təchizat etibarlılığının aşağı olması səbəbindən tam vaxtında konsepsiyasını tətbiq edə bildilər);
  - məhsulun keyfiyyəti (Yapon avtomobil istehsalçıları kökündən dəyişdi keyfiyyətə nəzarət və idarəetməyə yanaşma, sonradan ümumi keyfiyyətin idarə edilməsi fəlsəfəsi ilə nəticələndi - istehsal prosesinin və sonrakı xidmətin bütün mərhələlərində);
  - iş tələb edən məlumatın və proqnozlaşdırmanın dəqiqliyi
- etibarlı telekommunikasiya sistemləri və informasiya və kompüter dəstəyi;

1.3. Müəssisələrdə logistik fəaliyyətinin təhlili

RT-Logistics ASC-nin logistika sisteminin səmərəliliyini artırmaq üçün onun əsas logistik proseslərini vurğulamaq lazımdır.

Əsas logistika biznes prosesləri:

- məhsulların daşınması üçün qəbulu;
- məhsulun çatdırılması;
- müştərilərə məhsulların verilməsi.

Biznes proseslərinin dəstəklənməsi:

- Nəqliyyatın ekspedisiyasına dair ərizənin formalaşdırılması;
- Hesabat sənədlərinin yaradılması

Bu proseslər RT-Logistics şirkətinə malların Rusiyanın istənilən nöqtəsinə çatdırılması üzrə fəaliyyətlərin həyata keçirilməsində ona tapşırılan vəzifələri həll etməyə imkan verir. Həmçinin, hər bir logistika prosesi üçün giriş və çıxışlar müəyyən edilmiş, biznes proseslərinin hər birində istifadə olunan sənədlər müəyyən edilmişdir.

Şirkətin xüsusi biznes prosesləri onun nəqliyyat və ekspeditor xidmətlərinin göstərilməsi ilə bağlı fəaliyyətini təmin edir ki, bu da nəqliyyat və ekspeditor xidmətləri üçün müştəridən daxil olan müraciətlə başlayır və yaradılan maliyyə nəticəsi ilə başa çatır.

“Nəqliyyat-ekspeditorluq xidmətlərinin göstərilməsi potensial müştəridən satış menecerinə daxil olan zənglə başlayır, onunla yükün daşınmasının parametrləri və dəyəri müzakirə olunur və əgər potensial müştəri təklif olunan xidmətlərin bütün parametrlərindən razıdırsa, onda satış meneceri müştəri ilə şirkətin direktoru tərəfindən imzalanan iki nüsxədə nəqliyyat və ekspedisiya xidmətləri üçün müqavilə bağlayır və sənədin skanı imzalanmaq üçün müştəriyə göndərilir. Müştəri tərəfindən imzalanmış müqavilə hüquq şöbəsinə göndərilir. Direktor tərəfindən müqavilə imzalandıqdan sonra satış meneceri hər bir yükün daşınma şərtlərini əks etdirən ekspeditorluq üçün ərizə doldurur.

Yolunma məntəqəsində yükləmə meneceri müşayiət olunan sənədləri aldıqdan sonra müştəridən yükü daşınmaq üçün qəbul edir. Onu qablaşdırmanın olub-olmadığını yoxlayır, əgər yükün qablaşdırılması yoxdursa, onun rəhbərliyi altında yükləyicilər daşınan məhsulları düzgün qablaşdırır, əgər yük göndərən tərəfindən qablaşdırılırsa, dərhal ölçməyə, çəkməyə, və etiketləmə. Sonra yükü vaqonda paylayır və plan sxemini çəkirlər.

Yükləmə əməliyyatlarının rəhbəri və müştəri TTN-ni və ekspedisiya qəbzini, habelə digər müşayiətedici sənədləri, o cümlədən ekspedisiya xidmətlərinə etibarnaməni imzalayır.

Sonra imzalanmış sənədlərin bir hissəsi yüklə birlikdə sürücüyə, Yük alan üçün ekspeditora, qalan imzalanmış sənədlər isə satış menecerinə göndərilir.

Yük alan üçün nəzərdə tutulmuş sənədlər paketi, eləcə də nəqliyyat ekspedisiya xidməti üçün imzalanmış etibarnamə ekspeditor sürücüsünə verilir. Konteyner göndərilmək üçün yükləndikdən sonra sürücü konteynerləri təyinat yerinə çeşidləyir, konteynerləri təhvil verir, təyinat yerinə çatdırır və yükün gəlişi barədə satış menecerinə məlumat verir.

“Yükləmə meneceri və müştəri tərəfindən imzalanmış sənədlər satış menecerinə gəldikdən sonra onları mühasibatlığa ötürür və yükün tarixini, yola salınma və çatma yerini əks etdirən yük məlumatlarını Excel proqramına daxil edir. Daha sonra onlayn xidmətdən istifadə edərək hər gün konteynerin hərəkətinə nəzarət edir və əgər müştəridən yükün olduğu yer barədə məlumat vermək üçün sorğu daxil olarsa, o zaman menecer satış həmçinin konteynerlərin hərəkətini izləmək üçün onlayn xidmətə daxil olur və alınan məlumatları müştəriyə ötürür. Yük çatdıqdan sonra ekspeditor sürücü onun gəlişi barədə satış menecerinə məlumat verir. Menecer alınan məlumatları Excel-də qeyd edir. Logistika biznes prosesi: “Müştərilərə məhsulların verilməsi”. “Satış meneceri yükün təyinat yerinə çatması barədə məlumat alan kimi müştərilərə (hər bir müştəriyə zəng edir) yükün gəlməsi barədə məlumat verir.

Müştəri yükü götürməyə hazır olduqdan sonra yükləmə müdiri ilə görüşür, onunla ekspedisiya qəbzinə və qaimə qaiməsinə uyğun olaraq təhvil verilmiş yükün miqdarını yoxlayır, həmçinin onun təhlükəsizliyini yoxlayır.

Yükün xarab olması (zədələnməsi) aşkar edildikdə, ekspeditor malı bəyan edilmiş dəyərinin aşağı düşdüyü məbləğdə, zədələnmiş yükü bərpa etmək mümkün olmadıqda isə bəyan edilmiş dəyər məbləğində məsuliyyət daşıyır.

Bu halda, məhsulun qaytarılması işlənir və məlumatlar müşayiət olunan sənədlərə daxil edilir. Zədələnmiş məhsullar sonrakı paylanması üçün anbara göndərilir.

Məhsulun zədələnməsi və ya çatışmazlığı olmadıqda, müştəri sənədləri imzalayır, ödəniş edir, bundan sonra yükləmə meneceri onu alana verir. Bütün sənədlər satış menecerinə göndərilir. Müqavilə direktor və müştəri tərəfindən bağlandıqdan və imzalandıqdan sonra yaradılan müşayiətedici sənədlər, malların alıcıya çatdırılması zamanı alınan hesabat sənədləri mühasibə çatır, o, göstərilən xidmətlər haqqında məlumatları çıxarışa daxil edir, icmal hesabatı tərtib edir, maliyyə hesabatlarını tərtib edir və yekunda hesabat dövrünün maliyyə hesabatlarını müəssisənin direktoruna təqdim edir.

Müəssisənin maliyyə və bazar sabitliyinin göstəriciləri biznes prosesi kimi hər hansı bir müəssisənin yaşaması və inkişafının şərti və təminatı onun maliyyə sabitliyidir. Müəssisə maliyyə cəhətdən sabitdirsə, o zaman bazar şəraitində gözlənilməz dəyişikliklərə "tab gətirə" və özünü iflas astanasında tapa bilməz. Üstəlik, onun sabitliyi nə qədər yüksək olarsa, kreditlərin alınması və investisiyaların cəlb edilməsində iqtisadiyyatın eyni sektorunun digər müəssisələrindən bir o qədər üstünlüklər əldə edilir. Maliyyə vəziyyəti sabit olan müəssisə dövlət, büdcədən kənar fondlar, kadrlar və podratçılar qarşısında öhdəliklərini vaxtında ödəyir.

Müəssisənin maliyyə sabitliyi onun normal iş şəraitində və bazarda təsadüfi dəyişikliklərdə etibarlı şəkildə təmin edilmiş ödəmə qabiliyyətidir.

Müəssisənin maliyyə sabitliyini müəyyən edən əsas amillərə kapitalın maliyyə strukturu (borc və kapital fondlarının nisbəti, habelə uzunmüddətli və qısamüddətli vəsait mənbələri) və ayrı-ayrı komponent aktivlərinin (əsasən qeyri-müəyyən) maliyyələşdirilməsi siyasəti daxildir. -dövriyyə aktivləri və ehtiyatları). Buna görə də maliyyə sabitliyini qiymətləndirmək üçün təkcə maliyyə resurslarının strukturunu deyil, həm də onların investisiya istiqamətlərini təhlil etmək lazımdır.

Müəssisənin bazar sabitliyi onun dəyişən daxili və xarici mühitdə fəaliyyət göstərmək və inkişaf etmək, aktiv və öhdəliklərinin balansını saxlamaq, məqbul risk səviyyəsi

çərçivəsində daimi ödəmə qabiliyyətini və investisiya cəlbəediciliyini təmin etmək qabiliyyətidir. Müəssisənin fəaliyyətinin texnoloji vahidləri və onun xüsusiyyətləri cədvəl-1.1 öz əksini tapmışdır.

Müəssisənin fəaliyyətinin göstəriciləri

Cədvəl 1.1.

Texnoloji vahid	Xüsusiyyətləri
Əməliyyat	Məkan, istifadə edilən resurslar, zaman və nəticə
Texnologiya	Əməliyyatların ardıcılığı
Texnoloji proses	Əlaqəli texnologiyaların cəmi

Bazar sabitliyini təmin etmək üçün müəssisə çevik kapital strukturuna malik olmalı və onun hərəkətini elə təşkil etməlidir ki, ödəmə qabiliyyətini saxlamaq və özünü təkrar istehsal üçün şərait yaratmaq üçün gəlirin xərclərdən daimi artıqlığını təmin etsin.

Maliyyə və bazar sabitliyinin səviyyəsini qiymətləndirmək üçün aşağıdakı göstəricilərdən istifadə olunur.

Borc və kapitalın nisbəti müəssisənin maliyyə resurslarının strukturunu xarakterizə edir. Borc vəsaitlərinin məbləğinin nizamnamə kapitalının məbləğinə bölünməsi əmsalı kimi hesablanır. Bu göstəricinin icazə verilən maksimum dəyəri 1-dir (borc və kapital fondlarının bərabərliyini nəzərdə tutur).

Muxtariyyət (ödəmə qabiliyyəti) əmsalı.(kapitalın konsentrasiyası əmsalı) müəssisənin mülkiyyətçiləri tərəfindən qoyulmuş vəsaitlərin əmlakın ümumi dəyərində payını xarakterizə edir.

- Öz vəsaitlərinin manevr əmsalı. Kapitalın gəlirliliyi-kapitalın istifadəsində hərəkətlilik dərəcəsini xarakterizə edir. Çeviklik əmsalı cari aktivlərə qoyulmuş kapitalın payını göstərir. Bu əmsalın dəyəri ilə bağlı dəqiq tövsiyələr yoxdur, lakin onun dəyərinin ən azı 0,2 olması lazım olduğuna inanılır ki, bu da kapitalın istifadəsində kifayət qədər çevikliyi təmin edəcəkdir.

- Öz vəsaitlərindən istifadənin səmərəlilik əmsalı. Şəxsi vəsaitlərdən istifadənin səmərəliliyi əmsalı 1 tenge öz vəsaitinin nə qədər mənfəət verdiyini göstərir. Nəzəri olaraq, bu əmsalın normal dəyəri ən azı 0,4 dəyəridir.
- Bütün əmlakın maliyyə resurslarından istifadə əmsalı. Maliyyə resurslarının (ümumi əmlakın) istifadə əmsalı, əldə edilmiş mənfəətin əmlakın dəyərini hansı müddət ərzində kompensasiya edə biləcəyini müəyyən etməyə imkan verir. Bu əmsalın standart ədədi dəyəri yoxdur, əvvəlki dövrə nisbətən bu əmsalın artması müsbət hesab olunur.

FƏSİL II. LOGİSTİK AXINLARIN İDARƏ EDİLMƏSİ

2.1. İnformasiya texnologiyası

Müasir şəraitdə maddi formada güclü məhsul axını istehsal və dövriyyə ferasından son istehlakçıya doğru hərəkət edir. Məhsulların çeşidi ildən-ilə genişlənir. Onun təşviqi proseslərinin keyfiyyətinə dair tələblər getdikcə sərtləşir: proseslər daha sürətli, daha dəqiq və daha qənaətcil olmalıdır. Maddi axınların hərəkətini təmin edən mexanizmin hərəkətlərində ayrı-ayrı əlaqələrin ən yüksək koordinasiya dərəcəsi yaranmalıdır - harmoniya, yalnız canlı orqanizmin qadir olduğu harmoniya. Bu ardıcılığın yaranması üçün zəruri şərt mərkəzi sinir sistemi kimi lazımi siqnalı lazımi anda lazımi nöqtəyə tez və qənaətlə çatdıra bilən informasiya sistemlərinin olmasıdır.

Logistika sistemlərinin fəaliyyətini təmin edən informasiya sistemlərinin qurulması və işləmə xüsusiyyətləri informasiya logistikasının öyrənilməsinin mövzudur. İnformasiya logistikasının məqsədi logistikanın ümumi məqsədi ilə müəyyən edilir: düzgün məhsul, lazımi yerdə, lazımi vaxtda minimum xərclə. Aydındır ki, bu qaydaları həyata keçirmək üçün doğru məlumat doğru zamanda doğru yerdə olmalıdır. Bu məlumatların kəmiyyəti və keyfiyyəti tələblərə cavab verməli, onun təşviqi ilə bağlı xərclər minimal olmalıdır.

Beləliklə, informasiya logistikasının məqsədi:

- o zəruri məlumat (material axınını idarə etmək üçün);
- o düzgün yerdə;
- o lazımi vaxtda;
- minimal xərclərlə.

İnformasiya logistika vasitələri sizə material axınlarını planlaşdırmağa, idarə etməyə və nəzarət etməyə imkan verməlidir. Beləliklə, informasiya logistikasının əsas məqsədləri bunlardır:

- o logistika ehtiyaclarının planlaşdırılması;
- o material axınlarının təşviqi ilə bağlı qərarların təhlili;
- o logistika proseslərinə idarəetmə nəzarəti;

İnformasiya-logistika xərclərinin göstəriciləri

Cədvəl 2.1.

	Kütləvi istehsal növü	Seriya əsaslı istehsal	Vahid əsaslı istehsal
Nomenklaturanın sabitliyi	Daimi	Daimi və ya dəyişkən	Dəyişkən
Nomenklaturanın genişliyi	Dar	Geniş və ya dar	Geniş
Buraxılışın müntəzəmliyi	Davam	Təkrarlanan	Təkrarlanan və ya təkrarlanmayan
Buraxılışın həcmi	İri	Azhəcmli partiyalar	Kiçik(Vahid)

Müxtəlif ölkələrin alimləri eyni fikirdədirlər ki, logistikanın müasir inkişafına əsasən məlumatların ötürülməsi və emalı vasitələrinin yaranması və inkişafı hesabına əldə

olunub. Cədvəl 2.1.-də informasiya-logistika xərclərinin göstəriciləri öz əksini tapmışdır.

2.2. Məhsulun etiketlənməsi və barkodlanması

Məhsulun barkodu ticarətin avtomatlaşdırılması, ticarət dövriyyəsinin asanlaşdırılması və mühasibat uçotunun sadələşdirilməsi üçün yaradılmışdır. Ştrixli kodlaşdırma və işarələmə satış işçilərini malların əl ilə idarə edilməsindən azad edir. Görünə bilər ki, Avropa ştrix kodu EAN-13 yalnız supermarketlərə və ixracatçı şirkətlərə ən gəlirli qeydləri saxlamaq üçün lazımdır, lakin əslində istehsal etdiyi mallar üçün identifikatorun əldə edilməsində ilk növbədə istehsalçı maraqlı olmalıdır, xüsusən də məhsullarını global səviyyədə geri götürmək və ya böyük supermarket şəbəkələri vasitəsilə satmaq niyyətindədir. Malların ştrix-kodlanması məhsulların rəqabət qabiliyyətinə kömək edir.

Şirkətimizdə kifayət qədər sərfəli qiymətlərlə qısa müddətdə ştrix-kod sifariş edə və istehlak mallarının barkodlaşdırılmasını həyata keçirə bilərsiniz. Dünyanın bütün inkişaf etmiş ölkələrində məhsulların ticarət dövriyyəsində tam iştirak edə bilməsi və bazarda rəqabət apara bilməsi üçün bu prosedur məcburidir.

Bütün növ anbar işlərinin sadələşdirilməsi: daxil olan malların qeydiyyatı və partiyaların formalaşdırılmasından tutmuş, lazımi malların axtarışına və onun mövcudluğu haqqında məlumatlara qədər.

Məhsulların ştrix-kodlanması sayəsində malların istehsalının və saxlanması müxtəlif mərhələlərini avtomatlaşdırın, bununla da əmək xərclərini azaldın, həmçinin operatorun diqqətsizliyi ilə bağlı ümumi səhvlərdən qaçın.

Bütün növ mallar üçün qeydiyyat nömrəsi təyin edin. İstehsal uçotunu avtomatlaşdırmaq və istehsal etdiyiniz mallara unikal EAN ştrix kodu təyin etmək istəyirsinizsə, EanOnline ilə əlaqə saxlayın, burada istehsalçıların və ya təchizatçıların qeydiyyatı və istehsal olunan məhsullara beynəlxalq ştrix-kodların təyin edilməsi üçün onlayn xidmətlər təklif olunacaq.[14, səh 231]

Logistika zəncirinin hər bir halqasından çoxlu sayda mal vahidi keçir. Eyni zamanda, hər bir keçid daxilində mallar dəfələrlə saxlama və emal yerlərinə köçürülür. Hər bir sənayedə kommersiya uğurunun əsasını təmin edən bir sıra əsas amillər var. Biz bu amilləri görməli, dəyərləndirməli və müvafiq strategiya hazırlamalıyıq.

Yuxarıda göstərilənlərə əsaslanaraq, Qazaxıstan iqtisadiyyatının potensialına və yüksək artım tempinə əsaslanaraq, Qazaxıstan iqtisadiyyatı üçün logistikanın tətbiq dairəsi genişdir.

Logistika fəaliyyətinin planlaşdırılması, idarə edilməsi, nəzarəti və həyata keçirilməsi müəssisədə digər fəaliyyətlərlə sıx bağlıdır. Çox vaxt logistika funksiyası müxtəlif xidmətlər arasında “ayrılır”. Məsələn, istehsal müəssisəsinin bir bölməsi materialların alınması, digəri ehtiyatların saxlanması, üçüncü hissəsi isə hazır məhsulların satışı ilə məşğul olur. Üstəlik, bu bölmələrin məqsədləri çox vaxt müəssisədən keçən ümumi material axınının rəşional təşkili məqsədləri ilə üst-üstə düşməyə bilər.

Müəssisədə funksional planlaşdırmaya logistik yanaşma, təchizatçı ilə müqavilə münasibətlərinin formalaşmasından başlayaraq hazır məhsulların alıcıya çatdırılmasına qədər material axınını idarə etməli olan xüsusi logistik xidmətin ayrılmasını nəzərdə tutur.

Logistika xidmətinin digər müəssisə xidmətləri ilə necə qarşılıqlı əlaqədə olduğunu nəzərdən keçirək.

Köməkçi əməliyyatlara və texniki xidmət əməliyyatlarına ehtiyac müasir sənaye istehsalı həm faktiki istehsalat, həm də texnoloji bölmələri özündə birləşdirən mürəkkəb mexanizmdir, xammal və materiallardan yarımfabrikatlar, hissələr, komponentlər, yığım aqreqatları istehsal edir, sonra isə istehsalat materiallarını yığır.. Bundan əlavə, əsas və köməkçi bölmələri şirkətin mərkəzləşdirilmiş idarəetmə sistemi birləşdirir. Bəzən şirkətin strukturu ayrı-ayrı istehsalat bölmələrindən və müxtəlif şəhər və rayonlarda yerləşən törəmə müəssisələrdən ibarətdir. Bütün bunlar effektiv logistika sistemlərinin yaradılması və logistikanın idarə edilməsi problemini xeyli çətinləşdirir,

çünkü hazır məhsulların uzun məsafələrə daşınmasında əlavə problemlər, aralıq ehtiyatların yaradılması məsələləri və s.

İnfrastruktur bölmələri vasitəsilə hər bir müəssisə xarici iqtisadi əlaqələri formalaşdırır və onun struktur elementlərinin daxili qarşılıqlı əlaqəsini həyata keçirir. Müəssisənin maliyyə və əmək ehtiyatlarının bilavasitə idarə edilməsi yalnız infrastruktur bölmələrinin köməyi ilə həyata keçirilir. Logistika konsepsiyasının tətbiqi müəssisənin elementlərinin texnoloji ixtisaslaşmasını saxlamaqla, əsas və infrastruktur komplekslərinin bölmələrini elə birləşdirməyə kömək edir ki, onlar hər bir hissəsi müstəqil fəaliyyət göstərə bilməyən vahid bütövlük təşkil etsin. Bu, xüsusilə istehsal logistikasında özünü göstərir.

İstənilən sənaye şirkətinin həm əsas, həm də köməkçi bölmələrində sənayedaxili logistika idarəetməsinin predmetini təşkil edən müəyyən elementar və kompleks idarəetmə qərarları həyata keçirilir. Şirkətin əsas bölmələrinin və istehsal infrastrukturunun logistika idarəetməsini süni şəkildə ayırmaq qeyri-mümkündür, çünki onlar keyfiyyət standartlarını və bütün növ məhsullara maksimum qənaət etməklə müəyyən bir istehsal qrafikinə uyğun olaraq hazır məhsul istehsal etmək üçün eyni məqsəddə çatmaq üçün çalışırlar. İstehsaldaxili logistika sisteminin vahid strukturunu yaratarkən, əsas köməkçi materialın və əlaqəli axınların idarə edilməsində iştirak edən şirkətin istehsal strukturunda bütün növ əlaqələrin maksimum koordinasiyası və inteqrasiyası təmin edilməlidir.

İstehsalda logistika sistemi təşkil edərkən, hər bir konkret halda müəssisənin xüsusiyyətlərini, istehsal dövrünün xarakterini, onun istehsal növünü, əsas istehsal üçün təchizat sistemini və məhsulların təchizatını mümkün qədər ətraflı təhlil etmək lazımdır. İş yerlərinə material ehtiyatları, normalar sistemi, resurslardan səmərəli istifadə parametrləri və s.

İstehsal dövrü logistika sistemi daxilində müəyyən bir məhsul üçün istehsal prosesinin başlanğıcı ilə bitməsi arasındakı müddətdir.

Logistika prosesi elementlərin səmərəli qarşılıqlı əlaqəsi və bütövlükdə logistika sisteminin optimallaşdırılması məqsədi ilə əsas logistika əməliyyatlarının müəyyən ardıcılığı və onların həyata keçirilməsini təmin edən tədbirlər toplusudur. Anbarda logistika prosesi yükün emalı ilə bağlı logistik əməliyyatların idarə edilməsi (operativ idarəetmə) və anbarın səmərəli fəaliyyətini bu və ya digər şəkildə təmin edən əlaqəli xidmətlərin əlaqələndirilməsi kimi qəbul edilə bilər. Bu logistika prosesi texnologiya sahəsinə aid olan sırf fiziki yük emalı ilə eyniləşdirilmir.

Logistika prosesinin genişliyi ilk növbədə malların çatdırılmasının əlaqələndirilməsi, onların ehtiyatlarının idarə edilməsi və satışın təmin edilməsi ilə izah olunur. Eyni zamanda, alıcının tələbatını lazımi miqdarda, müəyyən edilmiş vaxtda, anbarda yükün emalı ilə bağlı əsas logistika prinsipləri ilə təmin etmək üçün bütün yük emalı dövründə nizam-intizam müşahidə edilməlidir nəzərə alınmalıdır.

Ştrix kodu- hər bir konkret mal vahidinə təyin edilmiş kod qiyməti, ölçüsü, çəkisi rəngi, keyfiyyəti ilə xarakterizə olunan, ona ştrix-kod təyin edilməklə müəyyən edilir. Beynəlxalq ticarətdə ştrix-kod çoxdan normaya çevrilib. EAN ştrix kodu müxtəlif genişlikdə çubuqların və boşluqların birləşməsindən ibarət 13 və ya 8 bitlik rəqəmsal koddur. Bu halda, ən dar vuruş və ya boşluq qalınlıq vahidi kimi qəbul edilir - modul.

Digər vuruşlar və boşluqlar iki və ya üç moduldur, yəni ən dar vuruşun və ya boşluğun iki və ya üç qalınlığıdır.

Hər bir nömrə iki çubuğun və iki boşluğun birləşməsidir. Ştrix-kodun əvvəlində və sonunda kodun oxunmasının başlanğıcını və sonunu göstərən kənar uzadılmış ştrixlər, mərkəzdə isə kodun qeydinin tamlığının vizual yoxlanılmasını asanlaşdıran mərkəzi uzunsov ştrixlər var.

13 bitlik məhsul koduna ölkə kodu, məhsulun kodu və çek nömrəsi daxildir. Ölkə kodu EAN assosiasiyası tərəfindən mərkəzləşdirilmiş qaydada verilir (məsələn, Çin - 690, Polşa - 590). Növbəti beş rəqəm, yəni istehsalçının kodu ölkənin milli orqanı (Rusiyada UNISKAN) tərəfindən mərkəzləşdirilmiş şəkildə müəyyən bir istehsal müəssisəsinə təyinedilir. Kodun növbəti beş rəqəmi məhsulun istehsalçısı tərəfindən

müstəqil olaraq təyin edilir. Son rəqəm - rəqəm - ştrix kodun skaner tərəfindən düzgün oxunduğunu yoxlamaq üçün nəzərdə tutulmuş yoxlama nömrəsidir.

8 rəqəmli kod kiçik ölçülü məhsullar üçün nəzərdə tutulub. Ölkə kodu, istehsalçı kodu və çek nömrəsindən ibarətdir.

Paketlərdə və etiketlərdə barkodların yerləşdirilməsi qaydaları:

- 1) hər bir məhsulun yalnız bir kodu olmalıdır;
- 2) kod paketin arxasında, aşağı sağ küncdə olmalıdır kənarlardan ən azı 20 mm məsafə;
- 3) barkod tünd rəngdə olmalıdır, çünki skaner rəngləri ayırd etmir və açıq fonda çap edilməlidir.

Ştrix kodlaşdırmadan istifadənin üstünlükləri:

1) barkodun olması idxal edən ölkəni, şirkəti müəyyən etməyə imkan verir istehsalçı, habelə zəruri hallarda istehsalçıya iddia qaldırmağa imkan verən konkret məhsul nömrəsi;

2) barkod sisteminin istifadəsi qarşısını almağa imkan verir məhsulların istehsalı, onların texniki xüsusiyyətləri, müştərilərin sifarişlərinin toplanması, malların qəbulunun uçotu və onların qablaşdırılması kimi məlumatları əks etdirən çoxsaylı kağız sənədlər;

3) malların satışının uçotu və nəzarəti;

4) mağaza anbarında mallara nəzarət;

5) malların rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsinə kömək edir, tələbatı artırır

. Bir sıra inkişaf etmiş ölkələrdə ştrix-kodların olmaması məhsulların satışını demək olar ki, qeyri-mümkün edir, çünki istehsalçı bunu qəbul edə bilmir;

6) ştrix-kodların istifadəsi effektiv təşkil etməyə imkan verir istehsalçıdan başlayaraq mağaza anbarına kimi malların keçirilməsinə nəzarət, o cümlədən ticarət tərəfdaşları arasında mallar haqqında məlumatların elektron mübadiləsini həyata keçirmək, malların istehlakçıya çatdırılmasını sürətləndirir. Ştrix kodun tətbiqi nə məhsulun istehsalına sərf olunan vaxtı, nə də onun maya dəyərini artırmır.

2.3. Material ehtiyatlarının idarə edilməsi sistemləri

Neft və qaz sənayesi özündə fərqli bir çox yüklərin idarə edilməsini, təchizatı, daşımısını, saxlama və paylamayı, üç fazada-qaz, maye və bərk-materiallarla işləri və s. əhatə edir.

Logistik konsepsiyaların həyata keçirilməsində əsas məqsəd istehsal, sifarişlərin yerinə yetirilməsi, xidmətlərin göstərilməsinə və s. sərf olunan zaman itkilərinin və material, xammal, hazır məhsul ehtiyatlarının miqdarının minimumlaşdırılmasıdır. Konsepsiyaların tətbiqi eyni zamanda prosesdəki bütün material axınları arasındakı əlaqələri gücləndirə bilir, prosesin innovativliyini artırır və müqavilə öhdəliklərinin yerinə yetirilməsinə nəzarəti gücləndirir.

Logistik prosesin bütün iyerarxik səviyyələrində məlumatların aydın əksi üçün strukturda effektiv kommunikasiya sistemləri olmalıdır. Bu kommunikasiya sistemləri özündə müqavilə bağlanmasından, hazır məhsulun istehlakçıya çatdırılmasına qədər material axınlarının hərəkətləri haqqında məlumatları birləşdirir.

Logistik konsepsiyaların tətbiqi həm də müəssisənin iqtisadi, hüquqi, maliyyə və s. vəziyyətinə də təsirini göstərir.

İstehsalat prosesində logistik konsepsiyaların tətbiqi əsas etibarlı ilə müəssisələrin zaman və maliyyə xərclərini azaltmaq istəyinə əsaslanır.

Neft-qaz sənayesində vacib addım səmərəli logistik sistemlərin daxil edilməsidir ki, daha yüksək xidmət səviyyəsi əldə oluna bilinsin. Bu da öz növbəsində müəssisənin, göstərdiyi xidmətlərin və məhsullarının səviyyəsini yüksəldəcəkdir.

Prosesin bütün hissələrinə nüfuz edə bilmiş logistik sistemlər daha az xərclərlə səmərəli şəkildə xidmətlərin göstərilməsini təmin edə bilirlər. Bunun əsasında isə müəssisənin istehsal, ixrac kimi sahələrdəki əməliyyatları daha effektiv yerinə yetirmək üçün artıq imkanı yaranır. Yəni müəssisə məqsədəuyğun şəkildə material axın, ehtiyatları və s. idarə edərək pul vəsaitlərini daha səmərəli istifadə edib öz gəlir, imkan və xidmət səviyyəsini artırır.

Neft hasil edən müəssisələrin istehsal logistikası özündə planlaşdırmanı, material ehtiyatlarının idarə olunmasını və əlbəttə ki, karbohidrogenlərin əldə olunmasını əhatə edir.

İstehsal logistikasından məqsədəuyğun istifadə etmək imkanı elmi-texniki tərəqqi, ən son informasiya texnologiyaları və logistika proseslərinin idarə edilməsinin kompüterləşdirilməsi və s. kimi müasir nailiyyətlər sayəsində mümkün olur.

Neft-qaz şirkətlərinin xidmət logistikası da istehsal logistikasında olduğu kimi böyük miqdarda material axın və ehtiyatlarının hərəkətinə, idarə olunmasına əsaslanır. Beləliklə, xidmət logistikası zaman müəssisə birinci özünün ehtiyatlara olan ehtiyacını, ikinci isə müştərilərin karbohidrogenlərə olan ehtiyacını nəzərə almalıdır. Xidmət logistikası ümumi desək, müəssisənin bir tərəfdən xammalları qəbul etməsi, material ehtiyatlarının istifadəsi, alıcı tərəfə satış kimi xidməti proseslərini və s. həyata keçirməklə fəaliyyət prosesində öz yerini tutur.

Yuxarıda sadalananlar neft hasilatı sektorunun logistik sisteminin iqtisadi sektorunun birinci şərtini təşkil edirlər.

Logistik sisteminin növbəti şərti odur ki, neft hasilatı müəssisələri bölüşdürmə sistemini mərkəzləşdirməyə çalışsınlar.

Neft-qaz sahəsindəki logistik proseslər zamanı aşağıdakı müəyyən məsələlər və problemlər nəzərə alınmalıdır:

1. Hərəkət yolu boyunca neft quyularından son təyinat məntəqələrinə (neft anbarı, terminallar, yanacaq doldurma məntəqələri və s.) qədər məhsul itkilərinin azaldılması. Hal-hazırda neft-qaz məntəqələrində xammalın əldə olunmasından son məntəqəyə qədər məhsul və proseslərə nəzarət edən quruluşlar mövcuddur ki, onların əsas vəzifəsi prosesin bütün həlqələrinə nəzarəti həyata keçirmək və böyük itkilərin qarşısını almaqdır.

Məsələyə müəssisələr tərəfindən ciddi nəzarət olunmağa çalışılır, lakin böyük uğurlar əldə olunmamışdır. Ancaq onu da qeyd etmək lazımdır ki, hər hansı ciddi

geriləmələr də baş verməmişdir. Məsələnin əhəmiyyəti isə onu göstərir ki, bu sahədə araşdırmalar davam edəcək və etməlidir.

2.Xərclərin azaldılması istiqamətində yerinə yetirilən işlərin bir çox hissəsi də bölüşdürücü logistikanın payına düşür. Burada logistika və bölüşdürmə üçün strategiyalar hazırlanan zaman iki əsas faktor nəzərə alınmalıdır: bazarın tələblərinin öyrənilməsi və sifarişçi tələblərinin ödənilməsi üçün yeni texnologiyaların prosesə daxil edilməsi.

3.Ehtiyatlar-material ehtiyatları müəssisələrin, əsasən də neft və s. sahələrində çalışan şirkətlərin aktivlərinin əsas hissəsini təşkil edir. Belə ki, ehtiyatların payı qoyulmuş kapitalın 38-40%-ni təşkil edir. Bu xərclərə də öz növbəsində ehtiyatların yaradılması, saxlanması və s. xərcləri daxildir.

4.Neft-qaz sənayesi müəssisələrinin digər bir problemi maye olmayan məhsullardır. Belə məhsullara uzun müddət anbar ərazisində qalan-qalmalı olan hazır məhsullar və ya xammal aiddir. Bu cür ehtiyatlar zədəli gəlmiş xammal, sifariş tələblərinin dəyişməsi, istehsal texnologiyalarının dəyişməsi, prosesdəki səhvlər, mövsümi ehtiyac və s. səbəbindən əmələ gəlir.

Göründüyü neft sənayesi logistikası qarşısında bir çox tələb və problemlər durur. Bunları isə düzgün şəkildə logistik proses və sistemlərin qurulması, material ehtiyatlarının idarə olunması ilə həll etmək mümkündür.

Material axınlarının idarə edilməsi prosesi əsas iki hissədən ibarətdir:

- Məlumatların mütəmadi təhlili (təchizatçıların təkliflərinin öyrənilməsi, tələblərin öyrənilməsi, səmərəli çatdırılma şərtlərinin müəyyənləşdirilməsi və s.)
- Zəruri ehtiyatların təmin olunması məqsədi ilə maddi-texniki resursların satın alınması

Material ehtiyatlarının idarə olunmasının optimallığının əsas şərti gəlirlərin maksimum qiymətidir. Gəlirlər material axınlarının idarə edilməsi sisteminin formalaşmasından və iqtisadi əlaqələrin uzunmüddətli istifadəsindən asılıdır. Material axınının idarə edilməsinin belə forması prioritet hesab olunur. Belə effektiv əlaqələrin

qurulması təchizatçılar və istehlakçılar arasında uzunmüddətli əlaqələr nəticəsində həyata keçə bilər. Material axınlarının idarə edilməsi sistemlərində iqtisadi səmərəliliyinin əsasını zəruri materialların axtarışının və satın alınmasının minimum xərcə yerinə yetirilməsi təşkil edir.

Yerli şirkətlər üçün material ehtiyatlarının idarə olunmasının təşkilat və idarəetmə sahəsində xarici şirkətlərin toplamış olduğu təcrübədən istifadə etmək, müasir logistikanı sürətlə tətbiq etmək, müasir yanaşma və sistemlərdən istifadə etmək lazımdır. Bundan əlavə fərqli mənbələrin axın idarəetmə, logistic sistemlərinin öyrənilməsi, yeni yanaşmaların tətbiqi bir çox problemlərin qarşısını almağı təmin edir.

Neft müəssisələrindən sonra anbarda da material axınlarının hərəkətinə nəzər salmaq olar. Aşağıdakı şəkildə anbarda material axının prinsipial sxemi göstərilmişdir.

İş vaxtı anbara çatdırılan məhsullar əsasən anbar yerinə göndərilir. İstirahət günlərində gələn yüklər qəbuledici ekspedisiyaya yerləşdirilir, oradan da ilk iş günü anbara verilməlidir. Nəticədə anbara daxil olan bütün mallar anbar sahəsində cəmlənməlidir.

Anbar sahəsindən yükləmə sahəsinə qədər yüklərin daşınması marşrutları da müxtəlif ola bilər. Aşağıda 4 variantı göstərilmişdir:

- a) Anbar sahəsi-yükləmə sahəsi;
- b) Anbar sahəsi-dispetçer ekspedisiyası - yükləmə sahəsi;
- c) Anbar sahəsi-komplektləşdirmə sahəsi-dispetçer ekspedisiya-yükləmə sahəsi;
- d) Anbar sahəsi-komplektləşdirmə sahəsi-yükləmə sahəsi.

Yüklərin hərəkəti yolunda onların üzərində müxtəlif əməliyyatlar həyata keçirilir: boşaltma, paletləşdirilmə, daşınma, qablaşdırılma, saxlanma və s. Bu proseslər logistik əməliyyatlar adlandırılır.

Fərz edək ki, anbarda müəyyən əməliyyatın yerinə yetirilməsinin dəyəri dəqiq məlumdur və ümumi anbar məsrəfləri ayrı-ayrı əməliyyatların yerinə yetirilməsi xərclərinin cəmi kimidir. Bu zaman anbar daxilində material axınının marşrutunu

dəyişdirərək, xərcləri minimuma endirmək olar. Xüsusilə, malların anbar sahəsindən birbaşa yükləmə sahəsinə yönəldilməsi ilə anbar xərclərini mümkün qədər azaltmaq olar mümkündür. Bu da öz növbəsində komplektləşdirmədən və malların müştərilərə çatdırılmasından imtinanı gərəkdirir. Lakin xidmət göstərməkdən imtina etməklə müəssisə bazardakı mövqeyini itirə bilir ki, bu da iqtisadi itkilərlə nəticələnir.

Kompromis tapmaq yalnız logistik əməliyyatların aparılması prosesində yaranan ən əhəmiyyətli xərclər və bu xərclərin bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqəsinin xarakteri haqqında məlumat yaratmağa imkan verən xərc uçotu sistemi ilə mümkündür.

FƏSİL III. ASE LOGİSTİC GROUP ŞİRKƏTİNDƏ LOGİSTİK FƏALİYYƏTİN SƏMƏRƏLİ YOLLARININ ARAŞDIRILMASI

3.1 ASE Logistic Group şirkətində logistik fəaliyyətin təşkili

ASE express-Bu xidmətdən fiziki və hüquqi şəxslər istifadə edərək öz kiçik həcmli kuryer daşımalarını həyata keçirmiş olur. ASE express-in bir başa 3 ölkəyə çıxışı var. Rusiya, Türkiyə, İngiltərə. Avropa və Amerika ölkələrinə çatdırılma üçün transit nöqtəsi yəni çeşidləmə mərkəzi olan Türkiyə böyük rol oynayır. Yüklər göndərilmədən öncə Türkiyə gömrük qaydalarına uyğun hazırlanır. Daşımalar sürətli və qapıdan-qapıya prinsipi ilə həyata keçirilir. Göndəriş zamanı göndəricidən alıcının dəqiq address, əlaqə nömrəsi və əlaqədər şəxsin adı barədə məlumatlar tələb olunur. Qısa müddət ərzində alıcıya təslim edilmiş olur.ASE express tarifləri müəyyən hazırlanmış qiymət cədvəlinə uyğun hesablanır.Cədvəldə əsas göstəricilər ölkələrin yerləşdiyi zona və çəkiddir.Aşağıda qiymət cədvəli öz əkisini tapmışdır. Şəkil 3.1.-dən istifadə edərək qiyməti hesablaya bilərik.

COUNTRY	ZONE	TRANSIT TIME	COUNTRY	ZONE	TRANSIT TIME	COUNTRY	ZONE	TRANSIT TIME	COUNTRY	ZONE	TRANSIT TIME	COUNTRY	ZONE	TRANSIT TIME
AFGHANISTAN	8	4.6	CYPRUS	3	2.3	ITALY	3	2.3	NGERIA	6	4.5	TAIWAN	5	3.4
ALBANIA	4	3.4	CZECH REPL	3	2.3	IVORY COAST	5	3.5	NORWAY	4	3.4	TAJIKISTAN	3	3.4
ALGERIA	7	4.6	DENMARK	2	2.3	JAMAICA	5	3.5	OMAN	6	3.4	TANZANIA	7	3.4
AMERICAN S	8	5.7	DJIBOUTI	7	3.5	JAPAN	4	3.4	PAKISTAN	5	3.4	TATARSTAN	3	3.4
ANDORRA	6	4.6	DOMINICA	8	4.5	JERSEY	5	3.5	PALESTINE	7	4.5	THAILAND	5	3.4
ANGOLA	8	4.6	DOMINICAN R	6	4.6	JORDAN	4	3.4	PANAMA	6	4.5	TOGO	8	4.6
ANGUILLA	7	4.6	ECUADOR	6	4.5	KAZAKHSTAN	1	2.4	PAPUA NEW	6	4.6	TONGA	8	4.6
ANTIGUA	7	4.6	EGYPT	4	3.4	KENYA	7	3.5	PARAGUAY	7	3.5	TRINIDAD/TOB	8	5.7
ARGENTINA	5	4.6	EL SALVADOR	8	4.5	KOREA SOUT	6	3.5	PERU	7	4.5	TRN CYPRUS	3	4.5
ARUBA	7	4.6	EQUATORIAL G	8	4.5	KOSOVO	8	3.5	PHILIPPINES	6	3.5	TUNISIA	8	3.5
AUSTRALIA	4	4.6	ERITREA	8	4.5	KUWAIT	5	3.5	POLAND	3	3.4	TURK CAICOS	8	2.3
AUSTRIA	2	2.3	ESTONIA	3	3.4	LAOS	6	3.5	PORTUGAL	3	3.4	TURKEY	0	1.2
BAHAMAS	7	4.5	ETHIOPIA	8	3.4	LATVIA	4	3.4	PUERTO RICO	6	3.4	TURKEMENIST	2	2.3
BAHRAIN	4	3.4	FALKLAND IS	7	4.6	LEBANON	4	3.4	QATAR	5	4.5	TUVALU	8	4.5
BANGLADESH	4	3.5	FAROE ISLAND	7	4.6	LESOTHO	7	5.6	REUNION ISL	8	4.6	UAE	3	2.3
BARBADOS	5	4.6	FUJI	6	4.6	LIBERIA	8	3.4	ROMANIA	2	2.3	UGANDA	7	4.5
BELARUS	3	3.5	FINLAND	5	3.4	LIBYA	5	3.5	RUSSIA	3	2.5	UKRAINE	3	3.4
BELGIUM	2	2.3	FRANCE	3	3.4	LIECHTENST	4	3.4	RUSSIA-mow	2	1.2	UNITED KINGD	1	2.3
BELIZE	6	3.4	FRENCH GUI	8	3.4	LITHUANIA	4	3.4	RWANDA	7	5.6	URUGUAY	8	4.5
BENIN	7	3.5	GABON	8	3.4	LUXEMBOUR	2	2.3	SAIPAN	6	4.5	US VIRGIN ISL	7	4.5
BERMUDA	7	4.6	GAMBIA	8	3.4	MACAU	7	3.5	SAMOA	8	4.6	USA	5	3.5
BHUTAN	7	4.6	GEORGIA	1	1.2	MADAGASCAR	5	4.6	SAN MARINO	4	4.6	UZBEKISTAN	1	2.3
BOLIVIA	7	3.5	GERMANY	2	2.3	MAKEDONIA	5	3.4	SAO TOME	8	4.6	VANUATU	8	4.5
BOSNIA HERZ	6	3.5	GHANA	8	3.4	MALAWI	6	3.4	SAUDI ARAB	5	3.4	VENEZUELA	8	4.5
BOTSWANA	5	3.5	GIBRALTAR	4	3.4	MALAYSIA	5	3.4	SCOTLAND	1	2.3	VIETNAM	7	4.5
BRAZIL	7	4.6	GREECE	2	2.3	MALDIVES	8	3.4	SENEGAL	6	4.6	WESTERN SA	7	4.6
BRITISH VIRG	5	3.5	GREENLAND	7	3.4	MALI	4	3.5	SERBIA	7	3.4	YEMEN SOUT	5	4.5
BRUNEI	7	3.5	GRENADA	8	3.5	MALTA	4	2.3	SEYCHELLES	8	4.6	YUGOSLAVIA	6	4.5
BULGARIA	4	2.4	GUADALOUPE	6	3.5	MARTINIQUE	7	3.4	SIERRA LEON	7	4.5	ZAMBIA	8	4.6
BURKINA FAS	7	3.5	GUAM	4	3.5	MAURITANIA	6	4.5	SINGAPORE	4	3.4	ZAMBIA	8	4.6
BURUNDI	7	3.4	GUATEMALA	7	4.5	MAURITIUS	6	4.5	SLOVAKIA	3	3.4	ZIMBABWE	6	4.7
CAMBODIA	7	4.5	GUERNSEY	5	4.5	MEXICO	6	4.6	SLOVENIA	3	3.4			
CAMEROON	8	4.6	GUINEA BISS	7	4.5	MOLDOVA	7	3.4	SOLOMON IS	8	4.6			
CANADA	5	3.4	GUINEA CON	7	4.5	MOROCCO	4	2.3	SOMALIA	8	4.5			
CANARY ISL	8	3.4	GUYANA	8	4.6	MONGOLIA	8	4.5	SOUTH AFRI	5	4.5			
CAPE VERDE	8	4.6	HAITI	4	4.5	MONSERRAT	8	4.5	SPAIN	2	2.3			
CAYMAN ISL	8	3.5	HONDURAS	7	5.7	MOROCCO	6	3.4	SRI LANKA	5	3.5			
CHAD	8	4.5	HONG KONG	6	3.4	MOZAMBIQUE	6	4.6	ST KITTS	6	4.6			
CHANNEL IS	7	4.6	HUNGARY	2	2.3	MYANMAR	7	4.5	ST LUCIA	6	4.5			
CHILE	5	4.5	ICELAND	5	3.4	NAMIBIA	8	4.5	ST VINCENT	6	4.6			
CHINA	8	3.5	INDIA	5	3.4	NEPAL	7	3.5	SUDAN	8	3.5			
COLOMBIA	5	4.6	INDONESIA	5	3.4	NETHER ANT	7	4.5	SURINAME	8	4.6			
COMOROS IS	7	3.5	IRAN	4	2.3	NETHERLAN	2	2.3	SWAZILAND	6	3.4			
CONGO BRN	7	4.5	IRAQ	7	4.5	NEVIS	8	4.6	SWEDEN	4	2.3			
COOK ISLAND	8	4.5	IRELAND	3	2.3	NEW CALED	8	3.4	SWITZERLAN	3	2.3			
COSTA RICA	5	3.5	ISLE OF MAN	3	3.5	NEW ZEALAN	6	4.5	SYRIA	4	3.4			
CROATIA	4	3.4	ISRAEL	4	3.5	NICARAGUA	6	4.5	TAHITI	7	3.5			
CUBA	4	3.5				NIGER	8	4.5						

Şəkil 3.1. Qiymət-hesablama cədvəli

Gəlin hesablanma qaydası ilə tanış olaq. Əgər, göndərici hər hansı sənəd göndərmək istəyirsə çəkiyə uyğun zonanın kəsişməsində qeyd olunan USD ilə göstərilmiş qiymətin üzərinə 19% yanacaq xərclərini gələrək hesablaya bilər. Digər halda, qeyri-sənəd göndərişi etmək istəyirsə, çəkiyə və zonaya uyğun kəsişmədə qeyd olunan USD ilə göstərilmiş qiymətin üzərinə əlavə 10 USD (qeyri-sənəd olduğuna görə) və 19% yanacaq xərcləri gələrək qiymət hesablayır.

ASE expressin fərqi:

- sürətli olması;
- qapıdan-qapıya çatdırılma;
- daşınmanın təhlükəsizliyi;

Eyni zamanda daşıma zamanı yarana biləcək problemləri qeyd edə bilərik, Yuxarıda göstərdiyimiz məlumata əsasən çatdırılma qapıdan-qapıya olduğu üçün bəzən məlumat əksikliyindən və göndərici və ya alıcı diqqətsizliyindən göndərişdə gecikmələr yarana bilər.

Həmçinin, göndərici və alıcı göndərişini online formatda statusunu izləyə bilər.

Bunun üçün göndəriciyə verilmiş izləmə kodu ilə ase.az-da online əməliyyatlar bölməsindən izləyə bilər. Bu bölmə vizual olaraq şəkil 3.2.-də göstərilmişdir.

Şəkil 3.2 Yük izləmə veb-saytı

ASE express kuryer yüklərini ixrac etməklə yanaşı idxal etmək kimi fəaliyyət göstərir.

Bunun üçün alıcı və ya göndərici məhsulla bağlı sorğu yaradır. İmport koordinator daşınma ilə bağlı sorğunu agentlərə yöndəldir və müştəri üçün daşınma tarifi müəyyənləşdirir.

Təsdiq mərhələsindən sonra məhsulun alımı prosesinə başlanılır. Ölkəyə gəldikdən sonra gömrük yoxlanışından keçir və birbaşa alıcıya təqdim edilir.

Əgər yük gömrük tərəfindən saxlanılırsa, broker xidmətimiz barədə müştəriyə məlumat verilir.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kuryer daşınması idi. Bununla yanaşı ixracatla böyük həcmli yüklərin daşınması həyata keçirir.

Bu daşınmanın həyata keçirilməsində əsas tələb olunanlara aiddir:

MSDS, mənşə sertifikatı, invoys, packing list və s.

Hal-hazırda, inventarların idarə edilməsində logistika konsepsiyasından istifadə müəssisələr tərəfindən rəqabət üstünlüyünə nail olmaq üçün ehtiyatlardan biri hesab olunur. Bu, həm əmtəə istehsalçıları, həm də vasitəçilər arasında rəqabətin güclənməsi, istehsal və paylama texnologiyalarının mürəkkəbləşməsi, çoxlu sayda yeni məhsul növlərinin yaranması və onların modifikasiyası ilə izah olunur.

Malların istehsalının idarə edilməsi və onların bölüşdürülməsi prosesləri bütün logistika zəncirində son dərəcə mürəkkəbləşir, buna görə də logistika zəncirinin halqaları boyunca material axınlarının keçidinin idarə edilməsi və monitorinqi prosedurları daha da mürəkkəbləşir. Bu, bütün növ resursların, o cümlədən əmtəə və material formasında olan resursların bölüşdürülməsinin səmərəliliyinin artırılmasını tələb edir.. Heç bir müasir istehsal xammalın, yarımfabrikatların və komponentlərin, alətlərin və avadanlıqların saxlanması funksiyaları olmadan edə bilməz.

Müəssisənin təsərrüfat fəaliyyətinin bir çox nəticəsi, inventarların saxlanması və müəyyən bir səviyyənin saxlanması ilə bağlı problemlərin necə həll olunduğundan asılıdır, optimallaşdırılması logistikadan istifadə etməklə həyata keçirilə bilər.

Ehtiyatların yaranması təbii və iqtisadi-texnoloji şəraitlə bağlıdır. Ehtiyatların formalaşdırılması zərurəti həm də həm zaman, həm də məkan baxımından bir-birindən ayrılan əmək bölgüsü, əmtəə istehsalı və istehlak şərtləri ilə bağlıdır.

Müəssisənin təsərrüfat fəaliyyətinin bir çox nəticəsi, inventarların saxlanması və müəyyən bir səviyyənin saxlanması ilə bağlı problemlərin necə həll olunduğundan asılıdır, optimallaşdırılması logistikadan istifadə etməklə həyata keçirilə bilər.

Ehtiyatların yaranması təbii və iqtisadi-texnoloji şəraitlə bağlıdır. Ehtiyatların formalaşdırılması zərurəti həm də həm zaman, həm də məkan baxımından bir-birindən ayrılan əmək bölgüsü, əmtəə istehsalı və istehlak şərtləri ilə bağlıdır.

Təchizat, istehsal və satış ehtiyatları ümumi xərclər nöqtəyi-nəzərindən logistika idarəetməsinin optimallaşdırılması obyektinə olan şirkətin ümumi inventarını təşkil edir.

Mürəkkəb logistika funksiyaları ilə əlaqədar olaraq anbar, nəqliyyat və yük emalı ehtiyatlarını ayırd etmək olar.

Anbar ehtiyatları həm daxili, həm də logistik vasitəçilərin logistika sisteminin müəyyən hissələrinin müxtəlif tipli və səviyyəli anbarlarda yerləşən məhsul ehtiyatlarıdır.

Nəqliyyat ehtiyatları (tranzit ehtiyatları, tranzit ehtiyatları) logistika sisteminin bir halqasından digərinə və ya onlardan birinin daxilində daşınma prosesində olan maddi ehtiyatlar, bitməmiş istehsal və ya hazır məhsul ehtiyatlarıdır.

Xüsusi anbar ehtiyatlarına logistik saxlama əməliyyatı olmadan yükün emalı prosesində olan ehtiyatlar (məsələn, bir nəqliyyat qovşağında bir nəqliyyat növündən digərinə daşınma, konsolidasiya, çeşidləmə və s.)

Funksional təyinatına görə ehtiyatlar cari, sığorta (zəmanət), hazırlıq və mövsümi olaraq bölünür.[18, səh 161]

Cari ehtiyat iki bitişik tədarük arasında istehsal (satış) prosesinin fasiləsizliyini təmin etmək üçün nəzərdə tutulmuş istehsal (satış) ehtiyatının əsas hissəsidir.

İstehsal və satış ehtiyatlarının sığorta və ya zəmanət hissəsi istehsal olunan mallara tələbin gözlənilməz dəyişməsi, xammal və materialların tədarüku üzrə müqavilə öhdəliklərinin yerinə yetirilməməsi (müddətlərin, həcmələrin pozulması) ilə bağlı maddi-texniki və maliyyə risklərini minimuma endirmək məqsədi daşıyır. təchizat, ehtiyatların keyfiyyəti və s.), istehsal və texnoloji dövrlərdə uğursuzluqlar və digər gözlənilməz hallar.

Hazırlıq ehtiyatı - istehsal və ya şəxsi istehlak üçün xammal, material və ya hazır məhsul hazırlamaq üçün nəzərdə tutulmuş istehsal (satış) ehtiyatının bir hissəsidir. Bu növ ehtiyatın mövcudluğu istehlaka qəbul, qeydiyyat, yükləmə-boşaltma, əlavə hazırlıq (doldurma, təmizləmə, düzəltmə və s.) kimi müəyyən funksiyaların yerinə yetirilməsi zərurətindən yaranır.

3.2. ASE Logistic Group şirkətində logistik fəaliyyətin səmərəli yollarının araşdırılması

İnventar idarəetmə sistemi ehtiyatların yaradılması və doldurulması, davamlı monitorinqin təşkili və əməliyyat təchizatının planlaşdırılması üçün tədbirlər kompleksidir.

Bütün elementlərin işində tətbiq edilməli olan inventar idarəetmə sisteminin əsas mexanizmi əks əlaqə prinsipinin həyata keçirilməsidir. Bu prinsipin mahiyyəti ondan ibarətdir ki, əgər sistemin idarəetmə əlaqəsi onun iş elementinə nəzarət təsirini göstərsə, o zaman sistemdə bütün sistemin yeni vəziyyəti haqqında məlumat verən və effektivliyini qiymətləndirən “geri əlaqə” olmalıdır. Sistem ona təsir etdikdən sonra onun yeni vəziyyətini müəyyən etmək, onu qiymətləndirmək və sistem haqqında əldə edilən yeni məlumatları nəzərə almaqla, ona qarşı növbəti düzəldici tədbirləri görmək mümkün olarsa, idarə edilə bilən olacaqdır.

Sistemin birinci səviyyəsində malların hərəkəti haqqında məlumat toplayan və malların daşınması üzrə müştərilərlə işləyən anbar proqramının modulları və məlumat bazaları yerləşir.

Sistemin ikinci səviyyəsi ehtiyatların cari vəziyyətini qiymətləndirmək və onların səmərəli idarə edilməsi üçün tövsiyələr hazırlamaq üçün zəruri riyazi aparatdan istifadə edən müxtəlif inventar idarəetmə modellərindən ibarətdir.

Üçüncü səviyyədə ehtiyatların maliyyə vəziyyətinə nəzarət etməyə imkan verən maliyyə idarəetmə modeli və qaydaları mövcuddur. Burada ehtiyatların formalaşdırılması üzrə qəbul edilmiş qaydaların iqtisadi səmərəliliyi qiymətləndirilir, onların əldə edilməsi üçün maliyyə mənbələri və inventarların idarə edilməsi üzrə ümumi maliyyə strategiyası müəyyən edilir.

Beləliklə, inventar idarəetmə sisteminin əsasını ehtiyatların vəziyyətinin və xarici mühitin təhlili texnologiyası, habelə ehtiyatların formalaşması ilə bağlı qərarların qəbulu qaydaları təşkil edir. Qaydaların özləri ixtisaslaşdırılmış proqram modulları və kadrlar üçün təlimatlar şəklində həyata keçirilə bilər.

Logistika zaman və məkandan istifadə ehtiyacının ödənilməsi prosesidir. Başqa sözlə, logistika məhsulların mövcudluğu vaxtı və yeri ilə bağlı istehlakçı istəklərini, eləcə də əlaqəli xidmətləri təmin edir. Buna görə də logistikanın “istehsalatı” istehlakçılara xidmət edir.

Bu mənada əsas sual budur: istehlakçı kimdir? Logistika üçün istehlakçı istənilən təyinat yerinə çatdırılma edilən hər kəsdir. Təyinat şəxsi ev, pərakəndə satış mağazası, topdansatış ticarət müəssisəsi və ya zavod anbarı ola bilər. Çox vaxt istehlakçının rolu tədarük zəncirinin başqa bir halqasına aid olan şirkətin özünün və ya onun biznes tərəfdaşının müəssisələrindən biridir. Çatdırılmanın motivlərindən və məqsədlərindən asılı olmayaraq, müştəri xidməti (istəklərinin ödənilməsi) logistikanın ehtiyaclarını formalaşdıran əsas amildir. Şirkətin logistik strategiyasını hazırlayarkən onun xidmət imkanlarını yaxşı başa düşmək çox vacibdir.

Aktivlərində ehtiyatların əhəmiyyətli payına malik olan sənaye müəssisələri üçün ehtiyatların və məsrəflərin formalaşdırılması üçün maliyyə mənbələrinin kifayət qədərliyini qiymətləndirmək üçün metodologiya tətbiq edilir. Inventar ehtiyatları öz dövriyyə vəsaitləri və cəlb edilmiş mənbələr hesabına formalaşa bilər.

Maliyyə sabitliyinin ən ümumi mütləq göstəricisi ehtiyatların və xərclərin formalaşması üçün vəsait mənbələrinin artıqlığı və ya çatışmazlığıdır, yəni. vəsait mənbələrinin məbləği ilə ehtiyatların və məsrəflərin məbləği arasındakı fərq. Bu, kreditör borcları və digər öhdəliklər istisna olmaqla, öz və borc vəsaitlərinin mənbələrinin mövcudluğuna aiddir.

Ehtiyatların, öz dövriyyə kapitalının və inventar formalaşmasının digər mənbələrinin göstəricilərinin dəyərlərinin nisbətindən asılı olaraq, müəyyən bir konvensiya ilə aşağıdakı maliyyə sabitliyi növlərini ayırd etmək olar:

- mütləq maliyyə sabitliyi;
- normal maliyyə sabitliyi;
- qeyri-sabit maliyyə vəziyyəti;
- böhranlı maliyyə vəziyyəti.

Cədvəl 3.2.-də müəssisənin maliyyə sabitliyi növlərinin xüsusiyyətləri göstərilir.

Müəssisənin maliyyə sabitliyinin növü**Cədvəl 3.2.**

Maliyyə sabitliyin növü	Xərcləri əhatə edən mənbələr	Xüsusiyyətlər
1	2	3
Mütləq maliyyə sabitliyi. Ehtiyatların məbləği az dövriyyə vəsaitlərinin və bu ehtiyatlar üzrə bank kreditlərinin məbləğindən az olduqda baş verir.	Kapital və uzunmüddətli gəlirlər	Yüksək ödəniş bacarığı Qabacaqdan qəbul kreditordən asılıdır.

Biznes prosesi kimi hər hansı bir müəssisənin yaşaması və inkişafının şərti və təminatı onun maliyyə sabitliyidir. Müəssisə maliyyə cəhətdən sabitdirsə, o zaman bazar şəraitində gözlənilməz dəyişikliklərə "tab gətirə" və özünü iflas astanasında tapa bilməz. Üstəlik, onun sabitliyi nə qədər yüksək olarsa, kreditlərin alınması və investisiyaların cəlb edilməsində iqtisadiyyatın eyni sektorunun digər müəssisələrindən bir o qədər üstünlüklər əldə edilir. Maliyyə vəziyyəti sabit olan müəssisə dövlət, büdcədən kənar fondlar, kadrlar və podratçılar qarşısında öhdəliklərini vaxtında ödəyir.

Müəssisənin maliyyə sabitliyi onun normal iş şəraitində və bazarda təsadüfi dəyişikliklərdə etibarlı şəkildə təmin edilmiş ödəmə qabiliyyətidir. Göstərilmiş şəkil 3.2.-də müəssisənin anbarı ilə tanış ola bilərik.

Şəkil 3.2. ASE Logistic Group şirkətinin anbarı

Müəssisənin maliyyə sabitliyini müəyyən edən əsas amillərə kapitalın maliyyə strukturu (borc və kapital fondlarının nisbəti, habelə uzunmüddətli və qısamüddətli vəsait mənbələri) və ayrı-ayrı komponent aktivlərinin (əsasən qeyri-müəyyən) maliyyələşdirilməsi siyasəti daxildir. -dövriyyə aktivləri və ehtiyatları). Buna görə də maliyyə sabitliyini qiymətləndirmək üçün təkcə maliyyə resurslarının strukturunu deyil, həm də onların investisiya istiqamətlərini təhlil etmək lazımdır.

Müəssisənin bazar sabitliyi onun dəyişən daxili və xarici mühitdə fəaliyyət göstərmək və inkişaf etmək, aktiv və öhdəliklərinin balansını saxlamaq, məqbul risk səviyyəsi çərçivəsində daimi ödəmə qabiliyyətini və investisiya cəlbəediciliyini təmin etmək qabiliyyətidir.

Bazar sabitliyini təmin etmək üçün müəssisə çevik kapital strukturuna malik olmalı və onun hərəkətini elə təşkil etməlidir ki, ödəmə qabiliyyətini saxlamaq və özünü təkrar istehsal üçün şərait yaratmaq üçün gəlirin xərclərdən daimi artıqlığını təmin etsin.

Logistika xərcləri- yol hərəkətinə nəzarətin ümumi dəyəri xammal tədarükçülərindən istehsal zavodundan son istehlakçıya qədər logistika sistemi boyunca material axınlarıdır. [21, səh 46]

Müəyyən etmək üçün logistika sisteminin səmərəliliyi müəssisə daxili və xarici xərcləri müqayisə edirlər. Hansı fəaliyyət növlərinin digər istehsalçılara nisbətən daha

yaxşı yerinə yetirildiyi müəyyən edilir və bu müəssisədə və onun rəqiblərinin logistika xərclərinin strukturu müqayisə edilir.

Logistika xərclərinin təhlili üsulları:

1) strateji təhlil müəssisənin mövqeyinin nöqtəyi-nəzərdən müqayisəsidir oxşar fəaliyyət növü ilə məşğul olan başqaları ilə istehlakçılara xidmət göstərilməsi xərcləri;

2) funksional xərclərin təhlili diqqətliliyə əsaslanan bir üsuldur

Logistika xərclərinə nəzarət prinsipləri:

1) səylər onların yarandığı yerlərdə xərclərin idarə edilməsinə yönəldilir;

2) müxtəlif növ xərclər üçün məlumatlar fərqli şəkildə işlənir;

3) xərcləri azaltmağın effektiv yolu fəaliyyətləri azaltmaqdır

(prosedurlar, işlər, əməliyyatlar). Əlavə xərclərin səviyyəsini azaltmaq cəhdləri nadir hallarda effektiv olur. Siz ümumiyyətlə edilməməli olan bir şeyi aşağı qiymətə etməyə cəhd edə bilməzsiniz.

4) müəssisənin fəaliyyəti bütövlükdə qiymətləndirilməlidir. İqtisadi qiymətləndirmə üçün işiniz olmalıdır sahə digərinin performansına təsir edəcək; 5) yalnız bir müəssisə daxilində yaranan məsrəflərə nəzarət etmək kifayət deyil, onların formalaşma mexanizmini və xarici amillərin təsirini müəyyən etmək lazımdır;

Məhsulların satıcıdan alıcıya daşınması ilə bağlı xərclər:

1) məhsulların göndərilməyə hazırlanması ilə bağlı xərclər (məhsulların uyğun olaraq yoxlanılması).

kəmiyyət və keyfiyyət, nümunə götürmə, qablaşdırma);

2) məhsulların yerli daşıyıcının nəqliyyat vasitələrinə yüklənməsi xərcləri;

3) göndərmə məntəqəsindən yükdaşıma məntəqəsinə qədər daşıma tariflərinin ödənilməsi

4) yüklərin uzaq məsafəli nəqliyyat vasitələrinə yüklənməsi tariflərinin ödənilməsi;

5) məhsulların beynəlxalq daşımalarla daşınması xərclərinin ödənilməsi;

6) çatdırılma zamanı yük sığortası üçün ödəniş;

- 7) gömrük sərhədindən keçirilərkən gömrük rüsumlarının, vergilərin və rüsumların ödənilməsi;
- 8) məhsulların tranzit və yükdaşıma məntəqələrində saxlanması xərcləri;
- 9) yükün təyinat yerində boşaldılması xərcləri;
- 10) məhsulların alıcının anbarından son məntəqəyə çatdırılması xərcləri təyinatlar.

Nəqliyyat xərclərinin azaldılması üçün əsas istiqamətlər:

- 1) nəzərə alaraq optimal yanacaq doldurma yerlərini seçməklə yanacaq xərclərinin azaldılması müxtəlif ölkələrdə yanacaq xərcləri;
- 2) vaxtı standartlaşdırmaqla gündəlik müavinətin və otaq pulunun dəyərinin azaldılması, uçuşun icrası;
- 3) optimal marşrutu seçməklə ödəniş xərclərinin azaldılması və həmçinin qarışıq avtomobil-dəniz, avtomobil-dəmir yolu kommunikasiyalarından istifadə;

İmtahan obyektimətlərin istehlak xassələridir, təzahür edir.

İmtahan zamanı istifadə olunan meyarlar ümumi və xüsusi olaraq bölünür.

Ümumi meyarlar- bunlar cəmiyyətdə formalaşmış norma və ideyalardır,

Mütəxəssislərin məhsulun istehlak xassələrini mühakimə etmələrini rəhbər tuturlar.

Xüsusi meyarlar- bunlar bu növ malların keyfiyyətinə olan real tələblərdir; yerli və xarici normativ-texniki sənədlərdə qeyd olunur.

İmtahan növləri:

- 1) **malların ekoloji qiymətləndirilməsi** - alınan məhsulun necə təsir etdiyini göstərir istehlak prosesində malların insanlara və ətraf mühitə. Məsələn, bura aşağıdakı göstəricilər daxildir - qayıq mühərrikləri və avtomobil mühərrikləri tərəfindən ətraf mühitə atılan zərərli çirkərlərin tərkibi, təbii şəraitdə tez parçalana bilməyən tullantılarla ətraf mühitin çirklənməsi (plastik qablaşdırma, tərkibində civə olan akkumulyatorlar);
- 2) **iqtisadi ekspertiza** – faktiki vəziyyəti müəyyən etmək məqsədi daşıyır.. İqtisadi ekspertizanın həllinə aşağıdakı suallar çıxarılır: istehsal fəaliyyətinin planlaşdırılması (məsələn, qiymətlərin şişirdilməsi) müəssisəyə satılan mallara görə qazanılmamış gəlir əldə etməyə nə dərəcədə imkan verdi; nə qədər təşkilat müştəridən

məhsulu əsassız olaraq şişirdilmiş standartlarla güzəştli qiymətlərlə almağı planlaşdırıb; müəssisənin daxili təsərrüfat uçotunun cari planlaşdırılması metodikasının nə dərəcədə pozulması zərərin vurulmasına səbəb olub və s.

3) əmtəə ekspertizası – olan obyektlərdən asılı olaraq bölünür

qida və qeyri-ərzaq məhsullarının ekspert tədqiqatına və ekspertizasına məruz qalırlar. Bu obyektlərin müayinəsi zamanı aşağıdakılar müəyyən edilir: kommersiya keyfiyyətlərinin mövcud dövlət standartlarına, təchizatçı ilə alıcı arasında müqavilə şərtlərinə uyğunluğu, istehsal və daşınma zamanı malların keyfiyyətinin aşağı salınması; məhsulun keyfiyyətinin siyahıya və ya müqavilə qiymətinə uyğunluğu; malların düzgün markalanması və yenidən qiymətləndirilməsi; təbii itkilərin ölçüsü; qüsurlu malların səbəbləri; zədələnmiş malların müəssisənin təsərrüfat fəaliyyətinin nəticələrinə dair maliyyə məsul şəxslərinin hesabatından silinməsinin əsaslılığı. Əmtəə ekspertizası həm də malların düzgün adını, təyinatını və etikətləmə və müşayiətedici sənədlərə uyğunluğunu müəyyən edir. Əmtəə ekspertizası BTİ Ticarət Palatası tərəfindən həyata keçirilir.

4) texnoloji ekspertiza xammalın emalı texnologiyasını yoxlayır, yarımfabrikatlar və məmulatlar, məmulatların istehsalı. Ekspertiza xammaldan istifadəni, texnoloji proseslərin ardıcılığını, onların həyata keçirilməsi üsullarını öyrənir, lazımi avadanlığın düzgün seçilməsini və istehsalat obyektlərinin yerləşdirilməsini müəyyən edir. Texnoloji ekspertiza əmtəə ekspertizasından onunla fərqlənir ki, o, məhsul istehsalının texnoloji istehsal rejiminə uyğunluğu məsələlərini həll edir.

5) məhkəmə ekspertizası – malların istehlak xassələri sahəsində həm ibtidai istintaq zamanı, həm də məhkəmə icraatı zamanı cinayət prosesində həyata keçirilir.

Logistika müəssisənin fəaliyyətinin bütün sferasını və spektrini əhatə edir, lakin istehsalın inkişafının bütün mərhələlərində müxtəlif fəaliyyət növlərinin, üsul və vasitələrin birləşməsindən istifadə edərək xərcləri azaltmağa və müəyyən miqdarda və keyfiyyətdə məhsul istehsal etməyə çalışır. Müəyyən vaxt çərçivəsində və müəyyən bir yerdə. Müəssisənin fəaliyyətinin bütün sahələrinə nüfuz edən logistika,

materialların, yarımfabrikatların və hazır məhsulların planlaşdırılması, həyata keçirilməsi, maya dəyərinə nəzarət, daşınması və saxlanması prosesini, habelə istehsal yerindən malların tədarükü ilə bağlı məlumatları əhatə edir.

İstehsalın logistika prinsiplərinə uyğun təşkilinə keçən bir çox müəssisə bütün istehsal tsiklini daha rəşional təşkil etməyə başladı. Bu konsepsiya sayəsində maddi resursların alınması üçün kreditlərdən daha səmərəli istifadə etmək, xammal və materialları daha rəşional almaq, tədarükçüləri seçmək, istehsal prosesini təşkil etmək, hazır məhsulun bölüşdürülməsi prosesini daha rəşional şəkildə həyata keçirməyə başladı. Habelə istehsalın təşkilinin bütün mərhələlərini müşayiət edən əlaqəli informasiya prosesləri aiddir.

NƏTİCƏ

``Müəssisələrdə logistik fəaliyyətin təşkili`` mövzusu araşdırılmış və aşağıdakı nəticələr alınmışdır:

1.Xarici ölkələrdə tətbiq olunan nəqliyyat-logistik infrastrukturların ətraflı təhlili nəticəsində Azərbaycan Respublikasında mövcud Beynəlxalq nəqliyyat dəhlizləri istiqamətində logistik-təsərrüfat kompleksləri sistemlərinin təşkil edilməsi məqsədəuyğun olardı.

2. Müəssisə və şirkətlərin logistik fəaliyyətinin effektivliyinin artırılması yollarından biri də, müntəzəm olaraq daxili auditlərin aparılmasıdır

ki, bunun nəticəsində mövcud material axınlarının səmərəli idarə edilməsi əldə oluna bilər.

3.Müəssisələr tərəfindən təqdim olunan servis və xidmətlərin səviyyəsi təhlil edilmiş, onların səmərəliliyinin artırılması tədbirlərinin aparılması təklif edilmişdir ki, bu da müəssisələrin gələcək logistik fəaliyyətinin artırılmasına səbəb ola bilər.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Anikin, B.A. Kommersiya logistikası: universitetlər üçün dərslik / B.A. Anikin, A.P. Tyapuxin. - M.: TK Welby, Prospect, 2006. - 432 s.: cədvəl.
2. Volqin, V.V. Malların qəbulu və daşınması logistikası: praktiki təlimat / V.V. Volgin. - 3-cü nəşr. - M.: Daşkov və K, 2009. - 460 s.
3. Volqin, V.V. Malların saxlanması logistikası: praktiki. müavinət / V.V. Volgin. - 2-ci nəşr. - M.: Daşkov və K, 2010. - 368 s.
4. Qadjinski, A.M. Logistika: tələbələr üçün dərslik. universitetlər/ A.M. Qədjinsky M.: Daşkov və K, 2004, 2010.
5. Qadjinski, A.M. Logistika üzrə seminar / A.M. Gadzhinsky. –
6. Qaydaenko, A.A. Logistika: tələbələr üçün dərslik. universitetlər/ A.A. Qaydaenko, O.V. Qaydaenko. - M.: KNORUS, 2008. - 272 s.
7. Cəbrayilov, A.E. Marketing. Logistika. Nəqliyyat və anbar logistika kompleksləri/ A.E. Cəbrayilov, V.İ. Morqunov. - M.: Daşkov və K, 2010. - 388 s.
8. Kolesnikov S.N., Aqafonova T.N. Tikinti üsulu çoxsəviyyəli istehsalın planlaşdırılması sistemi. Üst səviyyə // Logistika bu gün. – 2018 – №2. – S.126–138.
9. Kuvayev N.Q. Logistikaya giriş / N.G. Kuvaev - M.: Maliyyə və statistika. – 2006 – 347 s.
10. Kulakov topdansa satış ticarət şirkətində satış və əməliyyatların planlaşdırılması // Logistika və təchizat zəncirinin idarə edilməsi. – 2017 – №1 (78). – S.16–37.
- V.M. Penzev V.N. Xüsusiyyətlər proses
11. Oxotnikov I.V., Sibirko I.V. Logistika idarəetməsi: dərslik / I.V. Oxotnikov, I.V. Sibirko. - Saratov: Amirit, 2020.

12. Pleşenko V.I. Mexanizmlərdə mövcud dəyişikliklər 223-FZ sayılı Qanun çərçivəsində kiçik və orta biznesdən satınalmaların planlaşdırılması // Keyfiyyətin İdarə Edilməsi. – 2019 – №4. – S.296–300
13. Rykova E.S., Levina T.V. İnteqrasiya edilmiş səviyyə Rusiyada tədarük zəncirinin planlaşdırılması // Logistika bu gün. – 2016 – №6. –S.326–342
14. Sokolov A.A. Texnologiyanın tətbiqi pərakəndə satışda ehtiyatların planlaşdırılması və doldurulması // Logistika və təchizat zəncirinin idarə edilməsi. – 2016 – No5 (76). – S.37–64.
15. Wallace T. Satış və Əməliyyatların Planlaşdırılması: Praktiki təlimat./ T. Wallace, R. Steel - Sankt-Peterburq: Peter, 2011. - 272 s. – ISBN:978-5-49807-063-6
16. Fridkin S.E. Satış və Əməliyyatlar Prosesində Uğur Faktorları Planlaşdırma // Logistika və təchizat zəncirinin idarə edilməsi. – 2017 – No4 (81). –S.61–67
17. Anikin B.A. Logistika: Dərslik 2-ci nəşr, yenidən işlənmiş və əlavə edilmişdir / B.A. Anikin – M.: İNFRA-M – 2000 – 352 s.
18. Borisovskaya M.A. İki yanğın arasında: dövr ərzində logistikanın xüsusiyyətləri promosyonlar // Logistika və təchizat zəncirinin idarə edilməsi. – 2019 – No2 (91). – S.57–63.
19. Bulganina, S.V., Lebedeva, T.E., Oxotnikov, İ.V., Sibirko, İ.V., Yaşkova, N.V. COVID-19 ilə bağlı məhdudiyyətlər dövründə şirkətlərin fəaliyyətində problemlər. // Moskva İqtisadiyyat Jurnalı. – 2021. – No 2. - [Elektron resurs]. – Giriş rejimi: <https://qje.su/ekonoicheskayateoriya/moskovskij-ekonomicheskij-zhurnal-2-2021-26/>
20. Qusakov İ. FMCG şirkətlərində satışın təhlili və planlaşdırılması / İ. Qusakov – M.: RUQRAM, 2022. – 274 s. – ISBN: 978-5-519-01790-9

21. Dybskaya V.V. Logistika. Tam MBA kursu./ V.V. Dybskaya, E.I.

Zaitsev, V.I. Sergeev, A.N. Sterliqova – M.: EKSMO, 2008. – 944 s. – ISBN:

978-5-699-22549-1.

22. Mentzer, JT və KB Kahn. 1995. Logistika tədqiqatının çərçivəsi.jurnalı Biznes Logistika. 16(1). 231-250.

23. Lin, CT., H. Chiu və PY. Çu. 2006. Təchizat zəncirində çeviklik indeksi. Beynəlxalq İstehsal İqtisadiyyatı Jurnalı. 100. 285-299.

24. Kent Jr., JL 1996. Leverage2: logistika və arasında funksional koordinasiya informasiya texnologiyaları.Fiziki Dağıtım və Logistika İdarəetmə Beynəlxalq Jurnalı. 26(8). 63-78.

25. Koufteros, XA 1999. Dartma istehsalı modelinin sınaqdan keçirilməsi: üçün paradiqma struktur tənlik modelləşdirməsindən istifadə edərək istehsal tədqiqatı.Əməliyyatların İdarə Edilməsi Jurnalı. 17(4), 467-488.

26. Keebler, JS, KB Manrodt, DA Curtsche və DM Ledyard. 1999.Saxlamaqxal: təchizat zəncirində logistikanın biznes dəyərinin ölçülməsi. Oak Brook, IL: Logistika İdarəetmə Şurası

27. Holmberg, S. 2000. Təchizat zəncirinin ölçülməsi üzrə sistem perspektivi. Fiziki Dağıtım və Logistika İdarəetmə Beynəlxalq Jurnalı. 30(10). 847-868.

28. Goldsby, TJ və TP Stank. 2000. Dünya səviyyəli logistika performansı və ekoloji cəhətdən məsuliyyətli logistika təcrübələri.Biznes Logistika Jurnalı. 21(2). 187-208.

29. Günasekaran, A., C. Patel və E. Tirtiroğlu. 2001. Performans ölçüləri və ölçüləri təchizat zənciri mühitində.Beynəlxalq Əməliyyatlar və İstehsalın İdarə Edilməsi Jurnalı. 21(1/2). 71-87.

30. Fawcett, SE, RJ Calantone və A. Roath. 2000. Görüşün keyfiyyəti və dəyəri global bazarda imperativlər. Fiziki Dağıtım və Logistika İdarəetmə Beynəlxalq Jurnalı. 30(6). 472-499.